

ӨЗГӨЧӨ КЫРДААЛДАРДА МЕКТЕП ЖАШЫНА ЧЕЙИНКИ БАЛДАРДЫН КООПСУЗДУГУ

Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоо менен
алектенген педагогдор жана чоңдор үчүн методикалык курал

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

ЕВРОПЕЙСКАЯ КОМИССИЯ

Гуманитарная помощь

юнисеф

УДК 373
ББК 74.1
Ө 99

Ө 99 Өзгөчө кырдаалдарда мектеп жашына чейинки балдардын коопсуздугу:
Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоо менен алектенген
педагогдор ж-а чоңдор үчүн методикалык курал / Түзүүчүлөр: Л.В. Усенко,
К.С. Сейдекулова, Н.А. Масликова, - Б., 2011. - 64 б.

ISBN 978-9967-26-445-8

Жооптуу редактору: Фаттахова А.Ш.

Бул методикалык курал Европалык Комиссиянын каржылык колдоосу менен Кыргыз Республикасында ЮНИСЕФ тарабынан ишке ашырылып жаткан “Борбор Азиядагы аёолуу жамааттарда жана билим берүү мекемелеринде кырсыктардын коркунучун азайтуу боюнча ишмердикти колдоо” долбоорун жүзөгө ашыруунун алкагында иштелип чыкты.

Методикалык курал жактырылган жана ар кандай түрдөгү мектепке чейинки билим берүү уюмдарында, башталгыч мектепте жана үй-бүлөдө колдонууга сунуш кылынган.

Методикалык курал мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоо менен алектенген педагогдорго жана чоңдорго арналган.

Ө 4305000000-11
ISBN 978-9967-26-445-8

УДК 373
ББК 74.1
© United Nations Children’s Fund

Бул документтеги көз караштар политиканы же БУУнун балдар фондунун позициясын чагылдырбайт. Колдонулган түшүндүрмөлөр жана материалдын изложениеси (анын ичинде карта дагы) ЮНИСЕФ тарабынан тиги же бул өлкөнүн же аймактын акы статусу же алардын бийлиги же чек делимитациясы жөнүндө кандайдыр бир ойду айтуусун билдирбейт.

Мазмуну

Киришүү	4
1-бөлүм. Өзгөчө кырдаалдардын аныктамалары жана мүнөздөмөлөрү, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери	6
I. Табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери	7
II. Үйдөгү жана көчөдөгү техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарды аныктоо жана алардын мүнөздөмөсү, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери	15
III. Социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар. Мектеп жашына чейинки курактагы баланын коомдогу коопсуз жүрүм-турумун камсыз кылуу.....	25
2-бөлүм. Программаны жүзөгө ашыруу боюнча методикалык иштер.....	27
I. Методикалык иштердин принциптери.....	27
II. Программаны жүзөгө ашыруунун технологиясы (сабактар, оюндар, тематикалык иш-чаралар, ата-энелер менен иштөө).....	27
III. ӨК учурундагы коопсуздук маселелери боюнча балдар менен өтүлүүчү сабактарды тематикалык пландоо.....	34
IV. ӨК учурундагы коопсуздук маселелери боюнча балдар менен өтүлүүчү тематикалык сабактардын болжолдуу конспектиси.....	36
Тема: «Жерди ким титиретет?»	36
Тема: «Мазай чоң ата жана коёндор»	38
Тема: «Нөшөрдөн, сел агымынан жана жер көчкүдөн сактанабыз!».....	40
Тема: «Ак карлуу тоолорго саякат»	41
Тема: «Мунарыктап борошо уруп...».....	43
Тема: «Коркунучтуу предметтерден сак бол!».....	45
Тема: «Горелкиндин лабораториясы»	46
Тема: «Жөө жүргөндөргө».....	49
Тема: «Бала – башкы жүргүнчү».....	52
Тема: «Эмне үчүнчүлөр» өлкөсүнө саякат».....	54
Тема: «Күнгө конокко барабыз».....	57
Тема: «Көчөдөгү жана үйдөгү коркунучтар».....	59
Глоссарий.....	63

КИРИШҮҮ

«Мектепке чейинки балдардын өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздугу» методикалык куралы мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоо менен алектенген педагогдор жана чоңдор үчүн табигый кырсыктардын коркунучун төмөндөтүү боюнча иш комплексинин бөлүгү болуп саналат. Методикалык куралга ошондой эле «Мектепке чейинки балдардын өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздугу» парциалдык программасы жана балдар менен өтүлүүчү практикалык сабактар үчүн дидактикалык материалдар да кирет.

Бул материалдарды иштеп чыгуунун актуалдуулугу заманбап коомдун жылдан жылга ар кандай коркунучтарга улам көбүрөөк дуушарланып жаткандыгы менен шартталган. Табигый кырсыктар, авариялар, алаамат кырсыктар, айлана-чөйрөнүн булганышы жана дагы ар кандай өзгөчө кырдаалдар бүт дүйнөдөгүдөй эле Кыргызстанда дагы коркунучтуу арышка ээ болду. Алар адамдардын ден соолугуна, табигый айлана-чөйрөгө зыян келтирет, олуттуу моралдык жана материалдык чыгымдарга жана калктын нормалдуу жашоо-тиричилик шартынын бузулушуна алып келет.

Бүгүнкү күндө биз эң көп табигый кырсыктардын күбөсү болуп жатабыз жана адамзатты табигый кырсыктар менен катар техногендик жана социалдык мүнөздөгү кырсыктар тооруп турат. Кырсыктардын өтө тез-тез жана ыкчам болуп жаткандыгы коркутат жана коопсуздукту камсыз кылуу маселелерине зор көңүл бурууга мажбурлайт. Ошондуктан бүгүнкү күндө жаратылыштын табигый күчтөрүнөн өзүбүздү кантип сактап калууну эле эмес, биз өзүбүз бир бөлүгү болгон жаратылышты кантип сактап калууну да үйрөнүшүбүз зарыл. Жаратылыш – бул жашоонун өзү, жаратылыш менен бирге болгондо гана адамзаттын келечеги бар экенин унутпоого тийишпиз.

Сунуш кылынган материалдар мектепке чейинки билим берүү уюмдарында жана үй-бүлөдө балдарды өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-турумга тарбиялоодо да пайдалуу болушу мүмкүн

Биздин Республикада өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-турум боюнча компетенттүү билимдердин жоктугунун проблемасы (коркунучтун мүнөзүнө карабастан) жетишерлик курч турат. Бул айрыкча ар кандай коркунучтун, ал табигый алааматпы, техногендик же социалдык мүнөздөгү кырсыкпы, анын алдында али чабалдык кылган мектеп жашына чейинки балдарга тийиштүү.

Сунуш кылынган материал мектепке чейинки билим берүү уюмдарында (МЧББУ) жана үй-бүлөдө балдарды тарбиялоодо жана өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн өнүктүрүүдө жакшы көмөк болушу мүмкүн. Мындан сырткары, өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-турумдун көп, анын ичинде эң жөнөкөй эрежелери актуалдаштырылган бул методикалык курал чоңдор үчүн да пайдалуу болушу мүмкүн. Күнүмдүк жашоодо ар күнкү тиричилик түйшүгү менен жүрүп, биз кыраакылыкты жоготобуз жана бул эрежелерди унутуп коёбуз, натыйжада ар кандай кырсык бизди камынтпай басат. Балдарды үйрөтүп жатып, өзүбүз да үйрөнүп алабыз!

Методикалык курал чоңдорго балдардын коопсуздук көйгөйлөрүн чечүүнүн жолдорун табууга жана балдарды өз өмүрүн коргоону жана ден соолугун сактоону үйрөтүүгө жардам берет, бул ар адам жана бүткүл коом үчүн өтө маанилүү.

Методикалык куралдын түзүлүшү

- Түшүндүрмө жазуу.
- Методикалык куралдын максаттары, милдеттери.
- Өзгөчө кырдаалдардын аныктамалары жана мүнөздөмөлөрү, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери.
- Программаны ишке ашыруунун принциптери.

- Программаны ишке ашыруунун технологиясы: сабактар жана оюндар, тематикалык иш-чаралар.
- Календарлык-тематикалык пландоо.
- Сабактардын жана тематикалык иш-чаралардын болжолдуу конспектилери.
- Ата-энелер менен иштөө
- Глоссарий

Методикалык куралдын максаттары, милдеттери

Максаты: социалдык, табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарда айлана-чөйрөдө коопсуз жүрүм-турум маданиятын калыптандыруу

Милдеттери:

- социалдык, табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарга аныктама жана мүнөздөмө берүү, чоңдордун өзгөчө кырдаалдардагы жүрүм-турум эрежелерин аныктоо.
- Программаны ишке ашыруунун принциптерин аныктоо.
- Программаны ишке ашыруунун технологиясын ачып берүү.
- Календарлык-тематикалык пландоонун болжолдуу вариантын сунуштоо.
- Сабактардын, оюндардын жана тематикалык иш-чаралардын болжолдуу конспектилерин сунуш кылуу.

1-БӨЛҮМ. ӨЗГӨЧӨ КЫРДААЛДАРДЫН АНЫКТАМАЛАРЫ ЖАНА МҮНӨЗДӨМӨЛӨРҮ, ЧОҢДОР ҮЧҮН ЖҮРҮМ-ТУРУМ ЭРЕЖЕЛЕРИ

Өзгөчө кырдаал – белгилүү бир аймакта адамдардын нормалдуу жашоо-тиричилик жана ишмердик шарты бузулган, алардын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туулган, чарбага жана табигый чөйрөгө зыян келтирген абал. Мындай кырдаал социалдык, табигый жана техногендик мүнөздөгү табигый кырсыктардын натыйжасында пайда болушу мүмкүн.

Табигый кырсыктар – бул айлана-чөйрөгө терс таасир тийгизүүсүнүн натыйжасында адамдардын нормалдуу жашоо ишмердигинин бузулушуна алып келүүчү жаратылыштагы коркунучтуу кубулуштар.

Табигый мүнөздөгү жаратылыш кырсыктарына, адатта, жер титирөө, нөшөр, суу ташкыны, сел агымы жана жер көчкү, бороон (катуу шамал), кар көчкүнү кошушат.

Мындан сырткары үйдө жана көчөдө техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар келип чыгышы мүмкүн. Кичинекей “эмне үчүнчүлөрдү” үйдө жана көчөдө көптөгөн коркунучтар аңдып турат. Балдар активдүү, таанып-билүүгө ынтызар, жана тынчы жок

болушат, бул көп учурларда жаракат алуу коркунучун туудурган кырдаалдарга алып келет. Баланын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туулуу мүмкүндүгүн болтурбоо үчүн чоңдор балдардын өнүгүшү үчүн шарт түзүүгө көңүл бурууга жана турмуш-тиричиликте коопсуз жүрүм-турумдун негиздерине үйрөтүүгө тийиш.

I. Табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаал – бул Кыргызской Республикасынын белгилүү аймагында коркунучтуу табият кубулушунун, табигый кырсыктын натыйжасында түзүлүп, адамдардын өлүмүнө алып келиши мүмкүн же алып келген, адамдардын ден соолугуна же айлана-чөйрөгө зыян келтирген, материалдык олуттуу чыгымдарга жана калктын нормалдуу жашоо-тиричилик шартынын бузулушуна алып келген жагдай.

Табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын күтүлгөн коркунучун азайтуу жана алдын алуу өзгөчө кырдаалдын келип чыгышынын коркунучун мүмкүн болушунча азайтууга, адамдардын өмүрүн жана ден соолугун сактоого, кырдаал келип чыккан учурда зыяндын өлчөмүн азайтууга багытталып, убагында жүргүзүлгөн иш-чаралардын комплексин болжолдойт.

Өзгөчө кырдаалдарды жоюу өзгөчө кырдаалды пайда кылган факторлордун аракетин чектөө жана токтотуу, өзгөчө кырдаалдар келип чыкканда жүргүзүлүүчү жана өзгөчө кырдаал келип чыккан аймактагы адамдардын өмүрүн жана ден соолугун сактоого, зыяндын өлчөмүн азайтууга багытталып жүргүзүлүүчү авариялык-куткаруучу ж. б. кечиктирилгис иштер аркылуу камсыз кылынат.

Өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздук – инсандын, коомдун, аймактардын жана инфраструктуранын кызыкчылыктарынын ӨК зонасында өзгөчө кырдаалдын таасиринин натыйжасында келип чыгуучу коркунучтардан корголгон, калктын нормалдуу жашоо-ишмердигин жана өндүрүш объектилеринин иштешин калыбына келтирүү шарттарын камсыз кылган абалы.

Кыргызстандын аймагында төмөнкүдөй табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын болушу көбүрөөк ыктымал: жер титирөө, суу ташкыны, сел агымы, жер көчкү, кар көчкү, ураган (катуу шамал бороон). Биздин ысык өлкө үчүн жайында суудагы коопсуздук да өзгөчө мааниге ээ.

Жер титирөө

Жер титирөө – жер алдындагы силкинүүлөр жана термелүүлөр, алардын олуттуу өзгөчөлүктөрү адамдарды жабыркатуу, имараттар менен курулмалар кыйратуу болуп саналат.

Мүнөздөмөсү

Силкинүүлөр жана кыйроолор өтө кыска убакыттын ичинде болуп өтөт. Жер титирөө учурунда адамдар дубалдардын, оор предметтердин, айнектердин, таштардын кулашынан жаракат алышат жана өлүмгө дуушар болушат. Жер титирөө учурунда имараттар менен курулмалардын кулашы эле эмес, экинчилик факторлор: өрттөр, жарылуулар, газ магистралдарындагы, автомобилге май куюу станцияларындагы авариялар, коркунучтуу химиялык заттардын чыгып кетиши адамдарды жабыркатуучу аракетке ээ болот.

Эгер жер титирөө болсо, жердин силкинүүсү бир эле жолу болбой тургандыгын чоң адамдар билүүгө жана балдарга күн мурунтан түшүндүрүп коюуга тийиш. Жер титирөөдө жер чайпалат, жерден гүүлдөгөн үн чыгат жана кыймылдайт, кыртыш жарылып, тоолор, аскалар кулайт, имараттар жана жолдор бузулат.

Жер титирөө – бул өтө коркунучтуу кырсык. Жакынкы мезгилде эле Японияда болгон окуя бардыгын коркутту, ал жерде зор кыйраткыч күчкө ээ болгон күчтүү жер титирөө болуп өттү. Калктуу конуштардагы көп сандаган курулуштар, атом электр станциясы, мектептер, бала бакчалар жана бөлөк объектилер кыйрады. Алааматтын курмандыктары миңдеп саналат. Жабыр тарткан жана үй-жайсыз калгандардын саны да эн көп. Япон элине ар кайсы өлкөлөрдөн куткаруучулар жиберилүүдө, жылуу кийим, азык-түлүк жөнөтүлүүдө.

Жер планетасында сейсмикалык жактан коркунучсуз жана коркунучтуу райондор бар. Бүткүл Жер плиталарга бөлүнгөн. Алар ар дайым кыймылда болот жана энергия топтойт. Жыйналган энергиядан чукулунан бошонуу жер кыртышын (земная кора) термелтет да жер титирөө пайда болот. Жер титирөөнү алдын ала

айтууга болобу? Так айтуу кыйын, бирок болжолдоп айтууга болот. Аны сейсмологиялык станциялар атайын проболор менен аныкташат.

Кыргызстандын калкы тоолуу республикада, жер титирөөлөр болуп турган сейсмикалык активдүү зонада жашайт, бирок алардын күчү азыраак.

Жер титирөөдө чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- баланын коопсуз жайда болушуна жана аа өзүн сактап калышарын биле тургандыгына көзөмөлдүк кылуу;
- өзү менен даярдалып коюлган баштыкты (рюкзакты) – өзү үчүн жана кичинекей баштык бала үчүн, ала чыгуу, аларда аптечка, документтер, суу жана тамак-аш, жылуу кийим, кол чырак (фонарик), батареикалар, телефон, радио, шыңгыроочу предмет, чоңдордун жана балдардын аты-жөнү жана жашаган дареги жазылган кат салынган болууга тийиш.
- газ крандарын жабуу, электр рубильнигин ажыратуу, сууну бекитүү;
- балдар менен үйдүн ички дубалдардагы эшиктердин өтмөгүнө, бурчтарга, ички түркүк дубалдардын ачык жерлерине же түркүктөрдүн жанына туруу, бекем столдун алдына, терезеден жана оор эмеректерден, предметтер менен сыныктар кулап түшүүчү жерлерден алыс жерлерге жашынуу;

- алгачкы силкинүүлөрдөн кийин, уюшкандыкта, балдар менен бирге имараттан батыраак чыгып кетүү;
- жакын адамдарына телефон чалып, өзүнүн жана балдардын кайда экенин кабарлоо;
- урандылардын алдында көкүрөгүн жана ичин жаралануудан коргоп, көмкөрөсүнөн жатуу;
- газ жана түтүн жыттанса, чүпүрөк аркылуу дем алуу;
- шыңгыратып, тыкылдатып, өзүнө көңүл бурдуруу.

Тыюу салынат:

- терезенин жанына, оор шкафтардын жана предметтердин жанына турууга;
- тепкичтер менен чуркап түшүүгө;
- лифтке түшүүгө;
- көчөдө имараттарга, жарнак жана электр щиттерине жакын барууга;
- шамдарды, ширеңкени, жандыргычтарды (зажигалка) колдонбоо, электр жарыгын жандырбоо, газ чыгып жаткан болсо, өрт чыгышы мүмкүн.

Суу ташкыны

Суу ташкыны – суунун деңгээлинин көтөрүлүүсүнүн натыйжасында суунун жерди каптоос.

Мүнөздөмөсү

Суу ташкынынын себептери. Суу ташкыны жамгырдын (нөшөрдүн) адаттагы нормадан жогору катуу көп жаашынан, сел каптоонун, добулдун (гроза), дарыя киргенде, дарыянын агымына каршы шамал болуунун, жер титирөөнүн жана жа-

зында кар эригенде суунун деңгээлинин көтөрүлүшүнүн натыйжасында пайда болот. Көлдөрдүн, чоң көлмөлөрдүн жээгинде болгон жер титирөөлөр суунун деңгээлинин көтөрүлүп, кайра тартылып турушу менен коштолот да, мунун натыйжасында суу ташкыны келип чыгат, бул жер титирөөнүн өзүнөн алда канча коркунучтуураак. Жазгы суу киргенде да калктуу конуштарды суу каптайт.

Суу ташкыны болору күтүлүп жатканын радио жана телекөрсөтүү аркылуу кабарлоодон билүүгө болот. Суу ташкыны күн жылыганда тоолордогу кардын көп эришинен, нөшөрлөгөн жамгырлардан жана сел агымдарынан жана жер титирөөдөн да пайда болот.

Суу ташкындоо коркунучу келип чыкканда калктын аракети бул коркунучтуу гидрологиялык кубулуштун өнүгүү ылдамдыгына жараша болот.

Тоолордо, адырлуу жерлерде катуу жааган жамгыр – нөшөр суу ташкындарын пайда кылат. Нөшөр аябагандай зор күчкө ээ болот жана көптөгөн кырсыктарды алып келиши мүмкүн. Нөшөрлөгөн жамгырда аккан суулар дарыялардын, көлдөрдүн жээктерин, тоолордун боорлорун жана өрөөндөрдү жууп кетет.

Добул – атмосферадагы электр разряддары, добулда күн күркүрөп, чагылган түшүп, жамгыр, катуу шамал жана мөндүр менен коштолот. Добул – бул чоң-чоң тамчылуу жаан. Добулдун алдында атмосферада суу менен аралашкан жылуу аба «каалгып» (учуп) турат.

Чагылган – зор электр учкуну, булут менен булуттун, булут менен жердин ортосунда пайда болот.

Чагылгандын түшүшү кээде өрт пайда кылат, имараттарды бузат, электр берүү линияларын иштен чыгарат, троллейбустардын кыймылына кедерги болот, телеантенналарды керектен чыгарат.

Суу ташкындарынан коргоо үчүн суу ташкынына, кардын тез эришине жолтоо болуучу жана кыртышты бекемдөөчү тоо капталдарындагы токойлорду сактап, бакдарактар отургузулат. Тоолордогу токойлорду кыюу коркунучтуу экенин эстен чыгарбоо керек.

Суу ташкынында чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- газ крандарын жабуу, электр рубильнигин ажыратуу, сууну бекитүү;
- баланын коопсуз жайда болушуна жана аны сактап калышарын биле тургандыгына көзөмөлдүк кылуу;
- балдар менен бирдикте имараттардын жогорку кабаттарына, чердактарга, суу каптабай турган бийигирээк жерлерге чыгуу;
- эшик-терезелерди жабуу;
- баштыкты же рюкзакты өзү менен кошо ала кетүү, анда документтер, акча жана бөлөк баалуу кагаздар, аптечка, суу өткөрбөөчү кийим жана бут кийим, суу жана тамак-аш запасы салынган суу өткөрбөөчү пакет болууга тийиш;
- кудуктардын суусу жарабай, суу түтүктөрү иштебей калса, пайдалануу үчүн ичилүүчү сууну камдап алуу;
- короодогу сууга калкып калуучу предметтерди күн мурунтан жыйнап коюу же бекемдөө;
- машинага май куюп коюу.

Тыюу салынат:

- үйдөн жана башка имараттардан алыстоого;
- кооптуу жерлерге жакын барууга: дарыялардын жайылмаларына, көлдөргө, чуңкур жерлерге, тоолордун түбүнө;
- катуу нөшөрдө суу өткөрбөөчү жылуу кийимсиз жана бут кийимсиз жүрүүгө.

Сел агымы. Жер көчкү

Айрыкча тоолордо болгон нөшөрлөгөн жамгырлар сел агымдарын пайда кылып, көптөгөн кырсыктарды алып келет. Тоодон өрөөнгө келген селдин агымы бүтүндөй айыл-кыштактарды, күрдүү жерлерди жууп, аларды таш же ылай менен көөмп кетет.

Сел – тоолордо кардын катуу эришинен, нөшөрлөгөн жаан ж. б-дан улам пайда болгон (адатта кыйратуучу кубаттуу күчкө ээ) ылайлуу же ылай таштуу суу агымы.

Жер көчкү – тоо тектердин зор массаларынын тоонун боору же капталы ылдый кыймылга келиши.

Мүнөздөмөсү

Имараттардын эшиктери менен терезелеринин кыйшайышы, тоолордун жана дөбөлөрдүн капталдарынан суунун сызылып чыга башташы жакындап келаткан жер көчкүнүн белгилери болуп саналат.

Сел агымында жана жер көчкүдө чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- куткаруу кызматына кабарлоо;
- эшик-терезелерди жабуу;
- баланын коопсуз жайда болушуна жана анын өзүн сактап калышарын биле тургандыгына көзөмөлдүк кылуу;
- балдар менен бирдикте жер көчкү жетпей турган бийигирээк жерге жетүү;
- бала үчүн рюкзакты, чоңдор үчүн сумканы (баштыкты) ала кетүү, анын ичинде документтер, акча жана бөлөк баалуу кагаздар, телефон, аптечка салынган бар суу өткөрбөөчү пакет,, кийим жана бут кийим, суу жана тамак-аш запасы салынган болууга тийиш;
- ылай менен таштардын агымынан алыс четти карай чуркап же унаа менен качуу;
- жакын адамдарына, өзүнүн кайда экенин кабарлоо;
- кудуктардын суусу жарабай, суу түтүктөрү иштебей калса, пайдалануу үчүн ичилүүчү сууну камдап алуу;
- машинага май куюу.

Тыюу салынат:

- кооптуу жерлерге жакын барууга, катуу нөшөрдө чуңкурлардын жанында, тоо капталдарынын түбүндө турууга;

Кар көчкү

Кар көчкү – кардын жана (же) муздун өтө тез, күтүүсүздөн пайда болуучу, талкалоочу зор күчкө ээ кыймылы.

Мүнөздөмөсү

Кар көчкүнүн жүрүү коркунучунун белгилери бар. Тоолордун томпок тик беттери, көп жааган жаңы кар (20 см ден ашык), катуу шамал (айрыкча түн ичинде) жана катуу шамалда пайда болгон кар карниздери, күн ылдам жана көбүрөөк жылып кеткенде кар катмарындагы жракалар.

Кар көчкүдө чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

- дүрбөлөңгө түшпөө, өзүн өзү кармануу;
- тоодо жүргөндө аба ырайынын өзгөрүшүнө көз салуу, баарынан мурда метеорологиялык маалыматтар боюнча;
- тоого баратканда баруучу жолундагы же бара турган жериндеги кар көчкү жүрүшү мүмкүн болгон мерчемдүү жерлерди билүү;
- көчкү жүргөндө анын жолунан коопсуз жерлерге качуу же, борчук таштардын түбүнө, асканын боорундагы чуңкурларга жашынуу;
- эгер көчкүдөн качып кетүү мүмкүн болбой калса, көтөргөн жүгүн таштап, тизелерин бүгүп ичине такап, келаткан көчкүгө аркасын тосуп, өзү көчкү бараткан жакты карап жатуу;
- жакынкы калктуу конушка жетип, кар көчкү жүргөнүн жергиликтүү администрацияга кабарлоо.

Тыюу салынат:

- көчкү жүрүшү мүмкүн болгон мерчемдүү жерлерге барууга;
- кар жаап жатканда, күн бүркөктө, күн кескин жылып кеткенде, көчкү жүрүү коркунучу бар мезгилде (көчкү жүрүү коркунучу бар мезгил – жазында жана жайында эртең мененки саат 10дон күн батканга чейинки убак) тоого барууга;
- жаш дарактардын далдасынага жашынууга.

Ураган (катуу шамал, бороон)

Ураган (катуу шамал, бороон) – ылдамдыгы 25 м/сек жана андан көп, тоолуу аймактарда 35 м/сек жана андан көп болгон катуу шамал. Ураган жеңил жана эски курулуштарды, үйлөрдүн чатырларын, көпүрөлөрдү, бак-дарактарды, электр берүү линияларын учуруп кеткендиги менен коркунучтуу, дарыялар менен көлдөрдүн суусунун жайылып кетишине алып келиши да ыктымал

Ураганда (катуу шамалда, бороондо) чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

- эгер ураган (катуу шамал, бороон) башталганда имараттын ичинде болсо, терезелерди, эшиктерди бекем жабуу;
- балдар менен бирдикте терезенин жанынан кетип, коопсуз жерге барып, ураган басылганча ички дубалдардын жанында, коридордо, ванна бөлмөсүндө, туалетте туруп турууга, бекем шкафтарга, столдун алдында жашынуу;
- газ крандарын жабуу, электр рубильнигин ажыратуу, сууну бекитүү;
- эгер ураган башталганда эшикте үйүнүн жанында болсо – тезинен үйгө жетүү же коопсуз жерге калкалануу: калктуу конуштардагы жертөлө, погребдерге же жарга жашынуу;
- эгер ураган башталганда эшикте үйүнөн алыс болсо, жеңил курулуштардан, сарайлардан, көпүрөлөрдөн, электр берүү линияларынан, бак-дарактардан, дарыя, көлдөрдөн мүмкүн болушунча алыс болуу;
- айнектин учуп түшкөн сыныктарынан жана майда чамындыларынан коргонуу үчүн картон жана пластмасса жащиктерди, тактайларды ж. б. колдо бар каражаттарды колдонуу;
- бузулган имараттарга кирбөө, себеби алар шамалдын дагы бир катуу эпкинни келгенде урап калышы ыктымал.

Суудагы коопсуздук

Сууга чөгүү – адамдын сууга түшүүгө коркунучтуу жерлерде суунун түбүнө чөгүп кетиши, анын натыйжасында суу өпкөгө жана дем алуу жолдоруна кирет.

Мүнөздөмөсү

Сууга чөгүү көп учурларда сууга түшүүгө тыюу салынган жерлерде, көлмөлөрдө, чоңдордун уруксатысыз сууга түшкөндөн, сууга сүзгөндү билбегенден болот.

Сууда чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

- сууда дисциплинаны жана тартипти сактоо;
- тамак ичкенден кийин бир сааттан кем эмес убакыт өтмөйүнчө сууга түшпөө;
- сүзгөндү билбесе жана өзгөчө кырдаалдар келип чыкканда куткаруучу жилетти жана тегеректи кийүү;
- эгер сууга чөгүү болгонун көрүп калган болсоңор, дароо тез жардам чакыруу;
- дем алуу токтоп калганда алгачкы жардам көрсөтүү: жасалма дем алдыруу жасоо.

Тыюу салынат:

- тыюу салынган жерлерде сууга түшүүгө;
- көлмөлөрдө жалгыз сууга түшүүгө;
- тааныш эмес жерде башын ылдый каратып секирүүгө;
- сүзгөндү билбегендерге жээктен алыстап, суунун терең жерлерине барууга.

II. Үйдөгү жана көчөдөгү техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарды аныктоо жана алардын мүнөздөмөсү, чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Үйдөгү коопсуз жүрүм-турум

Балдардын билүүгө болгон жогорку талаптануучулук, өз алдынчалыкка умтулуу менен коштолгон активдүү кыймылы көп учурларда үйдө жаракат алуу коркунучун туудурган кырдаалдарды жаратат. Муну ушул курактагы учурда балдардын тиричилик жаракат алууларынын көптүгү тастыктайт. Ошондуктан балдарга билим берүү уюмдарында (ДОО) жана үйдө баланын коопсуз жүрүм-турумдун тажрыйбаларын жыйноосуна өбөлгө болуучу шарттарды түзүү өтө маанилүү. Балдар үчүн

потенциалдуу коркунучтун булагы болгон үй-тиричилик буюмдары үч топко бөлүнөт: электр жана өрт коркунучтуу, кесүүчү-саюучу жана тиричилик химиясы жана дарылар. Мындан сырткары ачык турган терезелерге, балкандорго оңой жетүү да жогорку коркунуч туудурат.

Үйдө чоңдор жана балдар үчүн жүрүм-турум эрежелери:

- балдарга эч качан, эч кандай шартта өз алдынча ширеңке чагууга, плитаны жандырууга, иштеп жаткан электр приборлоруна тийүүгө уруксат бербөө;
- кесүүчү-саюучу предметтерди колдонууда чоңдор да, балдар да абдан абайлоого тийиш, аларды ар дайым жана белгилүү жерде белгилүү тартипте сактоо зарыл;
- кесүүчү-саюучу предметтерди (ийне, кайчы, бычак) колдонууну балдар чоң адамдардын жетекчилиги алдында гана үйрөнүүгө тийиш;
- тиричилик химиясынын каражаттарын, дарыларды, спирт ичимдиктерин, сигареталарды, тамак-ашка колдонулуучу кислоталарды, сырлар менен боёкторду, эриткичтерди балдар жетпегендей жерлерде сактоо;
- тиричилик химиясынын каражаттарын жана дарыларды, спирт ичимдиктерин тамекини, тамакка пайдаланылуучу кислоталарды ж. б. өз алдынча колдонууга жана алар менен ойноого катуу тыюу салуу;
- имарат ичинде ачык турган терезелер менен балкандор өзгөчө коркунучтуу экенин унутпоо, балдарга менен, жанында чоң киши болбосо балконго чыгууга, ачык турган терезеге барууга тыюу салуу;
- балага үй оокатын тоноону, өзүнүн (баланын), ошондой эле үй-бүлө мүчөлөрүнүн өмүрлөрүнө жана ден соолуктарына кол салууга, коркунуч келтирүүгө жол бербөө үчүн чоочун адамдарга эшик ачууга, үйгө эрчитип келүүгө болбой турганынын түшүндүрүү.

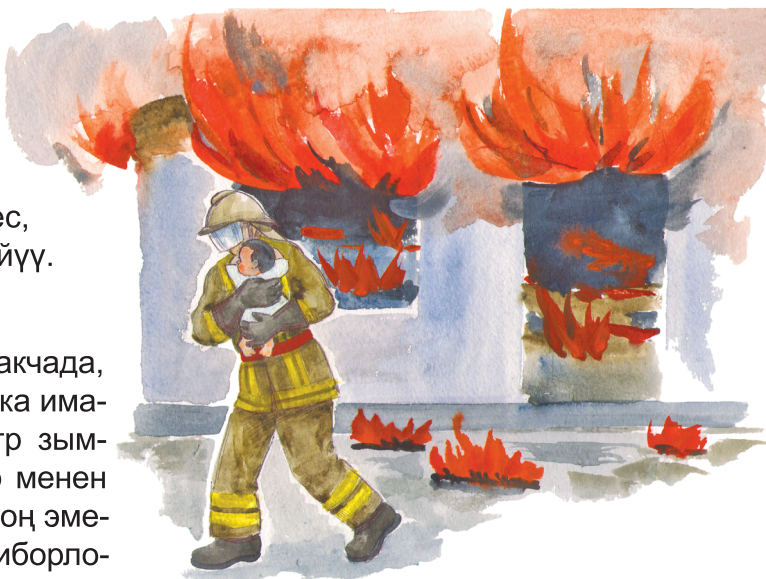
- күтүүсүз (экстремалдык) кырдаалдарда атайын тез (экстренный) кызматтарды чакыруу, болгон ишти жакын туугандарына телефон менен кабарлоо.

Үйдөгү жана үйгө жакынкы айланадагы өрт

Өрт – күйө турган нерселердин баарын кучагына алуучу жана жок екылуучу күчтүү жалын. Үйдөгү өрт – от, газ, күйүүчү жана жарылуучу заттар, фейерверктер, петардаларды туура эмес, абайлабай колдонуудан болгон күйүү.

Мүнөздөмөсү

Өрт үйдө, мектепте, бала бакчада, дүкөндөрдө, базарларда жана башка имараттарда келип чыгат. Үйдө электр зымдарынын оң эместигинен, мештер менен морлордун көөлөнбөгөнүнөн жана оң эместигинен, газ түтүгүнүн жана газ приборлорунун авариялык абалынан, күйүүчү, жарылуучу заттарды туура эмес сактоодон келип чыгат. Өрт токко сайылган телевизордон, үтүктөн, күйүп жаткан газдан чыгышы мүмкүн экендигин унутпоо зарыл. Өрт майрамдарда да көп чыгат – камырабастыктан жана жакшы көңүл бурбагандыктан, ошондой майрамдык жарыктандырууларды, пиротехниканы ж. б-ны туура эмес колдонуудан да келип чыгат.

Өрттөн чоң адамдар да, балдар да жапа чегишет. Муну болтурбоо үчүн балдар жана чоңдор оттон сак болуп, абайлоого тийиш.

Өрттө чоңдор үчүн жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

- газ крандарын жабуу, электр рубильнигин ажыратуу, сууну бекитүү;
- күйүп жаткан предметтерди сүлгү же одеял менен жабуу;
- отту кум менен, сууну көп куюп өчүрүү;
- өзүнүн жана баланын мурунун жана оозун нымдуу чүпүрөк менен жабуу;
- документтерди жана баалуу буюмдарды алып, бала менен кошо коопсуз эшикти карай жөнөө;
- имараттын ичинен чыккандан кийин абанын келишин азайтуу жана жарылуунун алдын алуу үчүн эшикти бекем жабуу;
- эгер кийими күйө баштаса – жата калып, от өчмөйүнчө полдо же жерде ары-бери тоголонуу;
- өрт өчүрүү кызматын чакыруу;
- өрт тууралуу коңшуларга кабарлоо.

Тыюу салынат:

- оттон ысыган абага муздак абанын, кычкылтектин келишинен болуучу жарылууну болтурбоо үчүн терезелерди жана эшиктерди ачууга;
- ысыган эшикти ачууга болбойт, себеби анын артында от бар болушу мүмкүн;
- балдарга үйдө өрттүн чыгышына алып келүүчү аракеттерди жасоого (үйдө от, ширеңке, петарда, фейерверк менен ойноого, газды күйгүзүүгө, күйүп жаткан мешти ачууга, чоңдорсуз электр приборлорун пайдаланууга) катуу тыюу салуу.

Жолдогу коопсуздук

Жолдогу коопсуздук – жол кыймылынын катышуучулары болуп саналышкан айдоочулардын, жөө адамдардын, МАИ кызматкерлеринин жол кыймылынын эрежелерин (ЖКЭ) сакташы.

Мүнөздөмөсү

Жөө адамдар үчүн өтмөк – көчөдөгү же жолдогу белги катары түшүрүлгөн сызыктар жана жол белгилери менен көрсөтүлгөн жолдон же көчөдөн өтүү үчүн өтмөк. Көрсөтүүчү белгилер көчөнүн машина жүрүүчү бөлүгүндө жердин үстүндөгү өтмөк жерди көрсөтөт. Алар жөө адамдар үчүн атайын белгиленген жерлердин – «зебралардын» жанына орнотулат. Жол белгилери айдоочуга ылдамдыкты азайтуу жана жолдон өтүүчү жөө адамдар бар болсо, машинаны токтотуу зарыл экенин эскертип турат.

Жолдун машина жүрүүчү бөлүгү – жолдун же көчөнүн унаа жүрүүгө арналган атайын бөлүгү.

Бөлүүчү тилке – жолдон ортосу, коопсуздук аралчасы, бул жерде жөө адамдар машиналардын өтүп кетишин беймарал күтө алышат.

Транспорт каражаттары – машиналардын, велосипеддердин, унаа чегилген арабалардын ар кандай түрлөрү.

Жан жол (тротуар) – көчөнүн жөө адамдар жүрүүгө арналган бөлүгү

Светофор – көчөлөрдөгү жана жолдордогу кыймылды жөнгө салуу үчүн белги берүүчү электр түзүлүшү, кызыл, сары, жашыл айнектери бар фонарь.

Жолдо чоңдор үчүн коопсуз жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

- жолдо абайлап жана көңүл коюп жүрүү;
- балдар менен бирге жол кыймылынын негизги эрежелерин билүү жана аткаруу;
- жөө адамдын жан жол менен жүрүшү;
- жолдон жөө адамдар үчүн өтмөктөн светофордун жашыл жарыгы күйгөндө өтүү;

- эгер жөө адамдар үчүн өтмөктө светофор жок болсо, адегенде сол жакты анан оң жакты көңүл коюп карап, жолдон жакын машина жок болсо гана жолдон өтүшү керек;
- айдоочу жолдогу өзүнүн тилкеси менен жүрүп, кызыл түс күйгөндө машинаны токтотуп, жөө адамдарды өткөрүшү зарыл;
- эгер жөө адамдар үчүн өтмөктө светофор жок болсо, айдоочу машинасын токтотуп, жөө адамдарды өткөрүүгө тийиш;
- МАИ кызматкерлеринин талаптарын аткаруу, алар жолдогу кыймылдын коопсуздугуна көз салат, жөө адамдар менен айдоочулардын каталыктарын көрсөтөт, жол-транспорт кырсыктарынын (ЖТК) себептерин түшүндүрөт, ЖКЭни бузуучуларды жазалайт;
- балдардын ЖКЭни түшүнүүсүнө жана аткаруусуна жетишүү, кептеги терминдер менен түшүнүктөрдү (жөө адамдар үчүн өтмөк, жан жол, жолдун машина жүрүүчү бөлүгү, бөлүүчү тилке, транспорт каражаттары, жол белгилери) колдоно билүүсүнө жетишүү.

Тыюу салынат:

- ЖКЭни бузууга;
- жолдон уруксат берилбеген жерден өтүүгө;
- жолдун машина жүрүүчү бөлүгү менен жүрүүгө;
- балдарга жолдун машина жүрүүчү бөлүгүндө ойноого, жүрүп бараткан транспортко жабышыууга.

Өзгөчө кырдаалдардын кесепети жана алардын: жаракат алуунун, уулануунун, күйүктүн, күн өтүүнүн, үшүк алуунун коркунучун азайтуу.

Жаракат алуу

Жаракат алуу (травма) – кандайдыр бир сырткы таасирдин таасирдин натыйжасында дененин ткандары менен органдарынын жабыркашы. Бул жаралануу, уруу-согуудан болгон ооруу, көгөрүү, мээси чайкалуу, созулуу, ички органдарга доо кетүү (жараланышы).

Мүнөздөмөсү

Бул куракта бардык жаракат алуулардын ичинен биринчи орун баштан жаракат алууларга таандык. Балдардын ката элек баш сөөгү ийилип, согуу тийген жердеги мээнин участкасына согууну өткөрөт. Мээнин жана баш сөөктүн жараланууларынын бардыгы оор, жеңилге карабастан олуттуу деп эсептелет. Башынан жаракат алган баланын ата-энесине өтүп кетет, эч нерсе болбойт деп баланы үйдө калтырууга болбойт – аны тезиринен ооруканага алып барыш керек же, тез жардам чакыруу керек. Көп учурда жаракат алуунун олуттуулугуна карабастан, балдар өзүн канааттандыралык сезишет, ал эми буту-колу тырышуу, шал, арты кайгылуу бүтүү кийин болот.

Балдардын курч предметтер менен жараланып алуусу да көп учурайт. Ийне, айнектин сыныгы, устаранын (бритванын) болоту, мык, бычак менен жараланышат. Коркунучтуу предметтер ар дайым тартипте, атайын бөлүнгөн балдар жетпегендей жерде сакталышы керек

Манжаларды эшикке кыпчыткан жараланууну өзгөчө бөлүп көрсөтүү зарыл. Мындай жаралануу, эреже катары, балдардын теңтуштары, ата-энеси жана улуу байке, эжелери баланы байкабай эшикти жапканда болот. Бул травма баланын манжаларынын сезгичтигине олуттуу зыян келтирет. Назик камтуу функциясынны төмөндөтөт (ийнени көтөрө албайт, скрипкачы боло албайт ж. б.). Оң колдун бармагынын жок болушу жалпы эмгекке жарамдуулугунун 50%ын жоготууга алып келет.

Түшүп кеткен оор предметтер балага олуттуу зыян келтириши мүмкүн: секциялуу эмеректин бош бекитилген бөлүктөрү, музыкалык колонкалар, китеп текчелери, карниздер, оор хрусталь вазалар, гүл өстүрүүчү идиштер ж. б.

Жаракат алуу көп учурда көчөдөгү жүрүм-турум эрежелерин бузуудан, жол кыймылынын эрежелерин сактабагандыктан, үйлөрдүн чатырынан тоңгон чорго муздардын түшүшүнөн, начар жарыктандыруунун натыйжасында, имарат ичин жыйнап-тазалоодо, тамак даярдоодо, идиш жууганда жана электр куралдарын пайдаланууда болот.

Жаракат алууда жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

- турмуш-тиричиликте жаралануунун алдын алуучу коопсуздук техникасын сактоо;
- бала үчүн коопсуз чөйрө түзүү: турмуш-тиричилик химиясынын каражаттары, коркунучтуу саюучу-кесүүчү, оңой сынуучу предметтер балдар жетпегендей жерде сакталууга, оор предметтер бекем бекитилүүгө, көп кабаттуу үйлөрдөгү балдар жете алгыдай терезелер менен балкондор жабык болууга тийиш;
- бала жаракат алган учурда – дарыгер чакырып же жабырлануучуну ооруканга же медпунктка жеткирүү;
- дарыгер келгенче жаракат алуунун түрүнө жараша алгачкы медициналык жардам көрсөтүү:
 - кан агууда – жараланган жердин өйдө жагына катуу таңуу менен кан агууну токтотуу, таза таңуу (повязка) коюу;
 - урулган, согулган жараланууда – муздак компресс коюу;
 - чийилген жана сыйрылган жараланууда – жараланган жерди таза суу, спирттин эритиндиси менен тазалоо;
 - сыныкка, булчуңдардын, тарамыштардын чоюлушуна шектенүү болгондо – жараланган жерге шакшак, муздак компресс коюу.

Тыюу салынат:

- терең жана оор жараланууларды өз алдынча тазалоого;
- жараланган жерди ачык көлмөнүн суусу менен жууганга;
- жабырлануучуну тез жардам дарыгеры келгенче ордунан жылдырууга.

Уулануу

Уулануу – организмге кирген бузулган тамак-аштын, дарылардын, уулуу козу карындар менен өсүмдүктөрдүн, уулуу козу карындардын, газдын жана башка заттардын таасиринен болгон оорулуу абал.

Мүнөздөмөсү

Балдар кароосуз калтырылган дарылар, химикаттар, уксус, кересин, алкоголь менен ууланышы мүмкүн. Кызыл өңгөчтүн кислотага жана щелочко күйүшү кызыл өңгөчтүн тырыктанып тарышына алып келип, бала өмүр бою нормалдуу тамак иче албай кыйналат. Тамак-ашка ууланууну айрым козу карындарда, көптөгөн жапайы, айрыкча сындарган жеринен сүт шире чыгуучу өсүмдүктөрдө, бузулган балыкта, этте жана башка азыктарда болуучу уулуу заттар пайда кылат.

Уулануу болгон учурда тил, дененин айрым бөлүктөрү чымырап сезүүсүн жоготот, эти ысып, ичи ооруйт, көңүлү айныйт, кусат, башы айланат, шилекейи куюлат, колу-буту тырышат, көзүнө ар нерселер көрүнүшү мүмкүн (галлюцинация), кээде адам эс-учун жоготот.

Ууланууда чоңдордун жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

- уулануунун белгилери менен коштолгон өзүн начар сезүүдө тезинен врачка кайрылуу;
- мүмкүн болушунча таза жылуу сууну көп ичүү;
- газга ууланууда эшик, терезелерди ачуу, баланы таза абага алып чыгуу, жарылуу болбосун жана өрт чыкпасын үчүн электр приборлорун күйгүзбөө, ширеңке чакпоо;
- ашказанды (карынды) жууш;
- тез жардам чакыруу.

Тыюу салынат:

- өз алдынча, дарыгердин кеңешисиз балага дары берүүгө;
- тааныш эмес тамак-аш продуктуларын, дарыларды, козу карындарды, мөмө-жемиштерди жана башка өсүмдүктөрдү тамакка пайдаланууга – балага берүүгө;
- тааныш эмес өсүмдүктөрдү, гүлдөрдү жыттоого, алардын айрымдарынын жыты уулуу болушу ыктымал;
- сапатсыз, эскирген тамак-аш продуктуларын тамакка пайдаланууга.

Күйүктөр

Күйүк – күндүн тике тийген нурунун, жалындын, өтө ысыган предметтин, кайнак суунун, буунун, химиялык заттардын ж. б. таасири астында теринин жараланышы.

Мүнөздөмөсү

Күйүктүн төрт даражасын айырмалайт. Биринчи-экинчи даражадагы күйүктө ичи сууга толгон исиркектер ыйлаакчалар пайда болот, аларды эч качан жарууга болбойт.

Үчүнчү-төртүнчү даражадагы күйүктө тери эле эмес, андан терең жаткан ткандар көмүргө айланат же бышып калат.

Адамдар ширеңкени, шамды, жарылуучу жана от алып кетүүчү заттарды пайдаланууда туура эмес аракеттенүүдөн, оттон секирүүдө, айрыкча жабык имараттарда кооптуу болгон петарда, бенгаль отун жандырууда, жалындын, өтө ысыган предметтин, кайнак суунун, буунун ж. б. заттардын таасиринин натыйжасында күйүккө дуушар болушат. Биздин республика үчүн ысык күндөрдө тике тийген күн нурунан да күйүп калуу да мүнөздүү. Теринин кызарышы, жогорку температура, кусуу, баштын оорушу күндөн күйүп калуунун белгилери болуп саналат.

Балдар көп учурларда тынчы жок жана бейкапар болушат, сактанууну ойлошпойт: колу менен ысык духовканы, үтүктү, мешти басып көрүшөт, көп учурларда балдар кайнак сууга, сорпого, боткого күйүп калган учурлар да арбын. Бул адатта балага жетишерлик көңүл бурбаган чоңдордун күнөөсү менен болот. Ата-энеси ысык сорпону, сүттү, боткону көрүнө коюп койгондуктан, суусаган же курсагы ачкан бөбөк чайды же ысык тамакты тартып, өзүнө төгүп алат. Балдарда тормоздолуу процесси толук өнүгө электигин, ал дайым эле күтө албай тургандыгын жана өзүнүн керектөөлөрүн азыр эле канааттандырууга умтуларын: тамакты же чайды дароо эле кармай тургандыгын билүү зарыл.

Мектепке чейинки курактагы балдарда денесинин 5%ын же андан көбүн ээлеген күйүк кандай даражадагы күйүк экендигине карабастан, баланын өмүрү үчүн коркунучтуу болуп саналат. Кээде күйүктөн болгон шок, ириңдүү сезгенүү болуп, кандын жалпы бузулушу (заражение крови) менен коштолушу мүмкүн. Ооруканаларда атайын күйүк бөлүмдөрүнүн болгондугуна карабастан, ден соолугун жоготкон баланы дарылоодон көрө мындай кырсыктын алдын алуу оңой.

Күйүктө жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

- эгер бала күйүп калса, тезинен тез жардам чакырып, телефон аркылуу дароо дарыгерден ал келгенге чейинки зарыл аракеттер, эмне кылуу керектиги тууралуу кеңеш алуу;
- кийимди кайчы менен кесип, дененин жабыркаган жериндеги кийимди жана бут кийимди чечүү;
- күйгөн жерди муздак суунун агымы менен же муздак суу куюлган идишке салып

муздатуу жана ооруганы басаңдаганча сууда кармап туруу (10 мүнөттөн жарым саатка чейин);

- күнгө күйүп калган учурда дененин жабыркаган жерине муздак компресс коюп, аны улам алмаштырып туруу;
- дарыгер келгенге чейин күйгөн жерди муздак сууга чыланган таза бинт же чүпүрөк менен жаап туруу.

Тыюу салынат:

- ичине ириңдетүүчү микробдор кирип кетпесин үчүн ыйлаакчаларды сыйрууга, жарууга, тешүүгө;
- күйгөн жерге вазелин же май сыйпоого.

Күн өтүү

Күн өтүү – күндүн тик тийген нурларынын таасир астында баштын катуу ысып кетишинен (айрыкча баш кийимсиз жүргөндө) болгон оорулуу оор абал.

Мүнөздөмөсү

Күн өтүү күн ысыкта күндүн тик тийген нурларынын жылаңбаш (баш кийим кийбеген) башка көп убакыт таасир этүүсүнөн болот.

Күн өткөндө баш айлануу, алы кетүү, баштын катуу ооруганы, көздүн караңгылаганы, температуранын көтөрүлгөнү, көөнү айнуу, кусуу, эсин жоготуу байкалат.

Күн өтүүдө алдын алуу жана жүрүм-турум эрежелери:

Зарыл:

Күн өтүүнүн алдын алуу максатында:

- күн ысыкта күндүн тик тийген нурларынын алдында көпкө жүрбөө;
- шляпа же панама кийип, башты күндөн сактоо;
- күндүн чачыраган нурларынын алдында (бак-дарактардын алдында) же көлөкөдө (тенттин, чатырчанын алдында) күнгө күйүү (загорать);

Күн өткөндө:

- жабыр тарткан адамды салкын жерге алып баруу;
- балага муздак сууну жетишерлик көп ичирүү;
- башка муздак компресс коюу;
- күн өтүүнүн белгилери ачык байкалса, бала өзүн начар сезсе – токтоосуз дарыгер чакыруу.

Тыюу салынат:

- күндө уктоого;
- саат 11 менен 16нын ортосунда күндүн тик тийген нурларынын алдында жүрүүгө;
- күндүн тик тийген нурларынын алдында баш кийимсиз жүрүүгө.

Үшүк алуу

Үшүк алуу – сууктан адамдын терисинин ткандарынын жалпы жана айрым жерлеринин жараланышы.

Мүнөздөмөсү

Үшүк алуу адам жеңил кийимчен жана бут кийимчен суукта көпкө жүргөндө, шырғалаң сууга түшүп кеткенде болот. Айрыкча шамал менен коштолгон суук коркунучтуу. Дененин ачык жерлерин (бетти, колду, бутту) үшүк батыраак алат.

Үшүк алуу жалпы жана ар кайсы жерлердеги болуп айырмаланат.

Жалпы үшүк алуу адатта суукта көп жүрүүнүн натыйжасында болот. Бул учурда төмөнкү белгилер байкалат: калтыроо, теринин адаттан тыш муздактыгы, беттин кубарышы, көңүлү жоктук (апатия), уйку басуу, кыймылынын координациясынын бузулушу.

Ар кайсы жерди үшүк алганда тери адегенде кубарат, сезүүсү жоголот, анан көөп чыгып кызарат. Катуу үшүк алса, үшүк алган жердеги териде чаңылт же кан аралашкан суюктукка толгон ыйлаакчалар пайда болот. Катуу сууктун узак убак таасиринен тери жана андан терең жайгашкан ткандар өлөт.

Үшүк алууда жүрүм-турум эрежелери

Зарыл:

Үшүктүн алдын алуу максатында:

- аязга чыгарда балага ыңгайлуу жылуу кийим кийгизүү жана бетине (мурдуна, бетине) малдын майын сыйпоо;
- мүмкүн болушунча аязда көпкө жүрбөө;
- кийимдин жана бут кийимдин суу болбошуна көз салуу.

Жалпы үшүк алууда:

- суу болгон кийимди чечүү;
- жабыр тарткан адамды жылуу нерсеге ороо;
- ысык таттуу суюктук ичирүү;
- жабыркаган жерди тери кызарып, кол бут кыймылга келмейинче кургак жүн кездеменин өөнү менен сүртүү;
- жабыр тарткан адамды жылуу суу толтурулган ваннага отургузуу;
- өзүн начар сезсе тез жардам чакыруу.

Ар кайсы жерди үшүк алганда:

- үшүк алган жерлерди эч качан катуу сүрүүгө болбойт, себеби терини жаралантып, ириңдетүүчү микробдордун кирип кетишине жол ачылышы мүмкүн;
- үшүк алган жерди спирт менен аарчып, анан кургак жүн кездеменин өөнү менен кызарып, сезгичтиги пайда болгончо сүртүү;
- жабыркаган жердин терисине туздалбаган май сыйпоо;
- ыйлаакчалар пайда болсо, аларды спирт менен аарчып, таза бинт менен таңып коюп, дарыгерге кайрылуу.

Тыюу салынат:

- аязга жеңил кийимчен жана суу өтүүчү бут кийимчен чыгууга;
- аязда узак убакыт жүрүүгө;
- пайда болгон ыйлаакчаларды тешүүгө жана сыйрууга.

III. Социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар. Мектеп жашына чейинки курактагы баланын коомдогу коопсуз жүрүм-турумун камсыз кылуу.

Биз жогорку социалдык активдүүлүк: митингдерди, коомдук акцияларды өткөрүү, ички жана сырткы миграциянын активдешүүсү, атүгүл терроризм коркунучу менен коштолгон социалдык туруктуу эмес мезгилде жашап жатабыз. Дүйнөдө жана биздин республикада түзүлгөн кырдаал социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарды кароонун өтө зарылдыгын көрсөтөт.

Балдар коомдун аёлуу катмары болуп саналат, алар жогоруда саналган кубулуш-көрүнүштөрдүн терс салдарына көбүрөөк дуушар болушат.

Чоңдорго башка адамдар менен баарлашууда эмне коркунучтуу экенин түшүнүүгө баланы үйрөтүү зарыл. Мектепке чейинки курактагы балдар көп учурларда тааныш эмес чоң адамдарга өтө ашыкча ишенчээктиги менен мүнөздөлөт, айрыкча, эгер чоң адамдын сырткы көрүнүшү «жакшы киши» деген стереотипке туура келсе: кабагын ачык, жакшы кийинип жүрсө, өңү жагымдуу, сулуу болсо. Мындай сыртка көрүнүш алдамчы болушу ыктымал, ошондуктан мектепке чейинки курактагы балага каалабаган баарлашуунун демилгечиси болуп саналган ар кандай бейтааныш чоң кишилер менен контакттын коркунучтуу экенин түшүндүрүү абдан маанилүү. Балага чоң кишилер менен контакт зарыл болгон учурларда коопсуз жүрүм-турум эрежелерин түшүндүрүү жана иш жүзүндө көнүктүрүү зарыл. Бирок бейтааныш чоң адамдар менен баарлашуунун коркунучтуулугу жөнүндө айтуу менен бирге, балага бардык чоочун адамдарга карата ишенбестик жана кастык сезим пайда кылууга жана көндүрүүгө болбойт. Чоочун адамды көргөндө бала дүрбөлөңгө түшпөөгө тийиш, ал жөн гана баарлашууда сак болууну жана керек эмес контакттан окчун болууну билиши зарыл.

Чоң адамдар тарабынан балага карата болгон зомбулук жүрүм-турум кырдаалдары да кездешет. Мындай коркунучтун салдарын азайтуу максатында балага коргонуу жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу зарыл. Коргонуу жүрүм-турумунун ыкмалары баланын кайсы жерде экендигине, жанында тааныш, бейтааныш чоң адамдардын бар, жогуна, баланын курагына жана башка шарттарга жараша болот.

Бала жоголуп кеткен учурлар да аз эмес. Мындай учурлардын алдын алуу максатында баланы жакынкы айланасында (мектепке чейинки билим берүү уюмунун аймагында, үйдүн, дүкөндүн, эмкананын чөлкөмүндө) багыт ала билүүгө үйрөтүү пайдалуу. Бала эгер жоголуп кетсе, бир орунда туруп туруу жана аны тапканча күтүү керек экендигин билүүгө тийиш.

Чоң адамдар коомдо маданияттуу жана коопсуз жүрүм-турум эрежелеринин аткарылышын көрсөтүүгө, коомдук жайларда жүрүм-турум эрежелерин бузбоого тийиш. Чоң адамдын жүрүм-туруму кичине бала үчүн үлгү болууга тийиш.

Чоңдорго төмөнкү эрежелерди билүү жана балдарды аларды аткарууга үйрөтүү зарыл:

- Баланын чоң кишилер менен өз ара аракетенишүүдөгү коопсуз жүрүм-турум эрежелери:
 - тааныш эмес чоң кишилер жана балдар менен сүйлөшпөө;
 - мектепке чейинки билим берүү уюмунун участкасында чоочун киши пайда болсо, ал тууралуу дароо тарбиячыга айтуу;
 - тааныш эмес чоң кишилердин колуна эч нерсе албоо;
 - кандай гана шартта болбосун чоочун киши менен кетүүгө болбойт.
- Баланын коомдук жайлардагы коопсуз жүрүм-турум эрежелери:
 - ата-энесинин колун коё бербөө;
 - кыйкырбоо, ар кандай кырдаалда токтоолук менен сылык сүйлөшүү.
- Баланын мейкиндикте багыт алуусу:
 - белгисиз жерге тааныш чоң адамсыз жана ата-эненин уруксатысыз барбоо;
 - үйдөн билим берүү уюмуна, жакынкы дүкөнгө, эмканага чейинки жолду жана кайра үйгө чейинки жолду эстеп калуу жана түшүндүргөндү билүү;
 - тааныш жерлерге ар башка жолдор менен эмес, ар дайым балага да, жакын чоң адамдарга (ата-энеге, тарбиячыга) да белгилүү бир гана маршрут менен баруу;
 - белгилүү жердин (мектепке чейинки билим берүү уюму, үйдүн жаны) планын тартканды жана эң жөнөкөй карта боюнча ориентир алууну үйрөнүү.
- Коркунуч келип чыккан учурлардагы баланын коргонуу жүрүм-туруму:
 - чоң адамдар тарабынан болгон зомбулук жүрүм-турум учурунда (машинаны көздөй жетелейт, көтөрүп алууга аракеттенет, колдон кармайт, өзү кетүүнү талап кылат...), айланадагылардын көңүлүн буруп жана жардам берүүгө чакырып, катуу кыйкыруу керек: «Жардамга, чоочун байке (эже), жардамга!»;
 - эгер жоголуп, адашып калса, бир орунда туруп туруу керек жана катуу кыйкырып, чоңдорду жардамга чакыруу керек: «Жардам бергиле, мен адашып калдым!» Жардамга келгендерге өзүнүн атын, фамилиясын, ата-энесинин аты-жөнүн, үйүнүн дарегин жана телефонун айтуу.
 - тааныш эмес, чоочун жаныбарлар менен ойнобоо.

2-БӨЛҮМ. ПРОГРАММАНЫ ЖҮЗӨГӨ АШЫРУУ БОЮНЧА МЕТОДИКАЛЫК ИШТЕР

I. Методикалык иштердин прициптери

Бул методикалык курал адамдын өмүрүнүн жана ден соолугунун коопсуздугун камсыз кылуу үчүн өзүнүн өзгөчө мааниге ээ экендигине байланыштуу, төмөнкү негизги принциптерди сактоону талап кылат.

Толуктук принциби – чоңдордун балдар менен жүргүзүлүүчү ишинин мазмунун айлана-чөйрөдөгү коопсуз жүрүм-турумун ишмердиктин ар кандай түрлөрү жана иштин формалары (сабактар, оюндар, тематикалык иш чаралар, тренингдер) аркылуу калыптандыруу маселелери менен байытуу.

Системалуулук принциби – тапшырмаларды жана мазмунду ырааттуу бөлүштүрүү жана окутуунун технологияларын жана методдорун ийкемдүү пайдалануу менен жүргүзүлүүчү убакыттын белгилүү бөлүгүнө эсептелген системалуу иш.

Мезгилдүүлүк принциби – балдар менен жүргүзүлүүчү иштин мазмунун жергиликтүү мезгилдик өзгөрүүлөрдү эске алуу менен ачып берүү, себеби өзгөчө кырдаалдардын түрлөрү жана алардын салдары белгилүү мезгилдер менен түздөн түз байланышкан (жайында – өрт, күндө күйүп калуу жана күн өтүү; кышында кар көчкүнүн түшүшү, үшүк алуу).

Шаар жана айыл жерлеринин шарттарын эске алуу принциби – шаардын жана айылдын жашоочуларында (балдарда жана чоңдордо) айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүү тажрыйбасы ар кандай, бул алардын жашоо шартынын ар кандайлыгы менен шартталган.

Курактык арналуу принциби – иштин милдеттери, мазмуну жана формалары мектепке чейинки курактагы балдарга да, ошондой эле чоң кишилерге да арналган.

Интеграция принциби – «Мектеп жашына чейинки балдардын өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздугу» парциалдык программасы мектепке чейинки билим берүүнүн базистик программасын балдардын коопсуз жүрүм-турумун калыптандыруу маселелери менен толуктайт жана ишмердиктин ар кандай түрлөрү жана алардын өнүгүшүнүн негизги: дене мүчө жагынан, социалдык, таанымдык (когнитивдик), эстетикалык багыттары боюнча иштин формалары аркылуу жүзөгө ашырылат.

Мектепке чейинки билим берүү уюмдарында жана үй-бүлөдө балдарды тарбиялап жаткан педагогдордун жана чоңдордун ишмердигин координациялоо жана улантуучулук принциби – педагогдордун тематикалык пландары менен иши жана үй-бүлөдөгү тарбиялоо өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздук маселеси боюнча тарбиялоонун жана үйрөтүүнүн белгилүү темаларын жана мазмунун кайталоо болбогондой жана ырааттуу ачып бере тургандай координацияланган.

II. Программаны жүзөгө ашыруунун технологиясы (сабактар, оюндар, тематикалык иш-чаралар, ата- энелер менен иштөө)

Методикалык куралда балдар менен иштөөнүн өзгөчө кырдаалдарда айлана-чөйрөдөгү коопсуздук маданиятын тарбиялоодо айкын натыйжага алып келүүчү жана ошону менен катар чоңдордо тийиштүү зарыл компетенцияны ийгиликтүү калыптандырууга өбөлгө болуучу көбүрөөк натыйжа берүүчү түрлөрү, формалары каралат. Чоңдордун балдардын таанып-билүүчүлүк ишмердигин колдой билүүсү, ал айрым учурда эрежени бузса да, инсандык баалуу касиет катары балада таанымдык активдүүлүктү калыптандырууга өбөлгө болот.

Бала менен иштөөдө чоңдор баланын “өзүн өзү өнүктүрүүсүн” жүзөгө ашыруусуна негизги басымды жасоого тийиш. Белгилүү билгичтиктерди жана көндүмдөрдү бала өз алдынча өздөштүрө алсын үчүн анын жеке адам катары адамдын өзүн өзү көрсөтүүсүнүн формасы болгон өз адынча ишмердигин дайыма колдоо зарыл. Ошону менен катар баланын өзү үчүн да, чоңдор үчүн да, ошондой эле айланасындагылар үчүн да процесстин мүмкүн болушунча коопсуз жүрүшү маанилүү.

Чоңдор жана балдар болушу ыктымал коркунучка психологиялык жактан даярдалган болушу зарыл жана бул үчүн аларда өзгөчө кырдаалдарда күтүлгөн, туура аракеттердин белгилүү көндүмдөрү калыптанган болушу зарыл. Аларды балдарда сабактар, оюндар, тренингдер, тематикалык иш-чаралар менен, көркөм чыгармаларды жана жомокторду окуу аркылуу өнүктүрүүгө болот. Балдар менен жүргүзүлүүчү иштердин мындай түрлөрү жана формалары чоңдорго балдарга билим берүүгө, билгичтиктери менен көндүмдөрүнүн калыптандырууга жана өнүгүү деңгээлин көзөмөлдөөгө эле эмес, айлана-чөйрөдөгү коопсуздук программасына болгон кызыгуусун колдоого да мүмкүндүк берет.

Сабактар

Сабак – мектепке чейинки курактагы балдарды окутуп-үйрөтүүнүн уюштурулган формасы, баланын инсандыгынын ар тараптан өнүгүшүнө арналган. (Усова А. П.)

Мектепке чейинки курактагы балдарга билим берүү уюмдарындагы заманбап сабактар интеграцияланган жана инсанга багытталган мамиледе (подходдо) курулат.

Сабактын аталышы (темасы) жана мазмуну балдардын жетектөөчү ишмердиги менен аныкталат. Коомдо жалпы кабыл алынып, бала аңдап түшүнгөн жана кабыл алган норма гана баланын жүрүм-турумунун натыйжалуу жөнгө салуучусу боло аларын чоңдордун эстен чыгарбаганы маанилүү. Баланын өзгөчө кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турум нормаларын мындай аңдап түшүнүүсүнө жана кабыл алуусуна алар менен чоң киши катары баарлашкан учурда жана сабактарда проблемалуу-диалогдук жана өнүктүрүүчү окутууну пайдалануу менен жетишүүгө болот.

Проблемалуу окутуу – чоңдордун жетекчилиги астында проблемалуу кырдаалдарды түзүү жана аларды чечүү боюнча балдардын активдүү жана өз алдынча ишмердигин уюштурууну болжолдогон процессти уюштуруу, натыйжада билимге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө чыгармачылык менен ээ болушу жүрөт жана ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү өсөт.

Проблемалуу-диалогдук жана өнүктүрүүчү окутуу жаңы материалды үйрөнүү боюнча сабакта эки звено иштелүүгө тийиш дегенди билдирет:

- сабактын темасын формулировкалоо, тапшырмаларды коюу жана алардын чечүү жолдорун издөө;
- мазмунду, анын ичинде үйрөтүүчү оюндарды жана өздөштүрүү үчүн суроолорду камтыган мазмунду аныктоо.

Сабактардын түзүлүшү

Сабактарда төмөнкү структуралык компоненттер аныкталат: тема, тапшырмалар, методикалык материал, сабактын жүрүшү, сабактын жыйынтыгын чыгаруу.

Балдар менен өтүлүүчү сабактардын темалары «Мектеп жашына чейинки балдардын айлана-чөйрөдөгү коопсуздугу» программасына жана анын «Мектепке чейинки курактагы баланын табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-туруму», «Мектепке чейинки курактагы баланын үйдөгү жана көчөдөгү коопсуз жүрүм-туруму», «Мектепке чейинки курактагы баланын коомдогу коопсуз жүрүм-туруму» бөлүмдөрүнө шайкеш келет:

Сабактардын жалпы максаттары

Сабактын жалпы максаты программанын жалпы максатына шайкеш келет: табигый, техногендик жана социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарда мектепке чейинки курактагы баланын айлана-чөйрөдөгү коопсуз жүрүм-турум маданиятын калыптандыруу.

Программанын жалпы максаты программанын ар бир бөлүмү боюнча сабактарда конкреттештирилет:

1. «Мектепке чейинки курактагы баланын табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-туруму»: табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарда жаратылыштагы коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу.
2. «Мектепке чейинки курактагы баланын үйдөгү жана көчөдөгү коопсуз жүрүм-туруму»: өзгөчө кырдаалдарда үйдөгү жана көчөдөгү коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу.
3. «Мектепке чейинки курактагы баланын коомдогу коопсуз жүрүм-туруму»: өзгөчө кырдаалдар келип чыккан учурда мектепке чейинки курактагы баланын коомдук жайлардагы коопсуз жүрүм-турумун калыптандыруу. Мектепке чейинки курактагы балдардын күнөөсү жана катышуусу менен коомдук жайларда өзгөчө кырдаалдардын келип чыгышынын алдын алуу.

Милдеттери

Сабактардын милдеттери коюлган максаттарга жетүү үчүн кадамдарды аныктайт. Бул учурда милдеттердин үч жактуу – билим берүүчүлүк, тарбия берүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк биримдиги жүзөгө ашырылууга тийиш.

Сабактар үчүн колдонулуучу материал

Коопсуз жүрүм-турумду калыптандыруу боюнча сабактарда бул программаны жүзөгө ашыруу үчүн иштелип чыккан жана сунушталган материал: кичинекей-китепчелер, дидактикалык плакаттар, балдар үчүн өнүктүрүүчү тапшырмалары бар дептерлер кеңири колдонулууга тийиш. Сабактарда башка окутуу материалдары да пайдаланылышы мүмкүн.

Сабактарда колдонулуучу методдор жана ыкмалар

Балдар менен иштөө процессинде көрсөтмөлүү, сүйлөө жана практикалык методдор пайдаланылат. Конкреттүү ыкмалар ар бир сабактагы пландаштырылган темага жана анын мазмунуна жараша тандалат. Мисалы, окутуунун көрсөтмөлүү методдорун пайдаланууда башкалар менен катар төмөнкү ыкмалар колдонулат: плакаттарды, иллюстрацияларды, фотографияларды, видеофрагменттерди көрсөтүү, байкоо жүргүзүү. Сүйлөө методунда төмөнкү ыкмалар колдонулат: көркөм чыгармаларды, элдик жомокторду, аңгемелерди, окуу, түшүндүрүү, аңгемелешүү, диалог. Практикалык методдор төмөнкү ыкмалар аркылуу жүзөгө ашырылат: ролдук, кыймылдуу дидактикалык оюндар, практикалык кырдаалдарды чечүү, тапшырмаларды тайпаларда жана жекече аткаруу.

Сабактын жүрүшү

- «Мектепке чейинки курактагы баланын айлана-чөйрөдөгү коопсуздугу» программасынын бөлүмдөрүнө ылайык теманы жарыялоо.
- Чоңдордун табигый, техногендик жана социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдар боюнча темалардын алкагында балдардын алдында проблема коюшу.
- Эмоциялык маанай жаратуучу жана балдарды берилген проблема жөнүндө болдарга түшүнүк берүүчү кириш аңгемелешүү, көркөм сөз.
- Проблемалуу кырдаалдарды чечүүнү коллективдүү издөө. Жаңы билимдерди алуу.
- Алынган билимдерди бекемдөө: оюндар, аңгемелешүүлөр, практикалык кырдаалдарды чечүү.

Сабактын жыйынтыгын чыгаруу

Чоңдордун жардамы менен балдар сөзүндө төмөнкүлөрдү айтышат:

- кандай жаңы нерсе билгендерин;
- жаңы билимдер (ӨК учурундагы жүрүм-турум эрежелери) менен билгичтиктерди кайда жана кантип колдонуу керек экендигин.

Сабактарда алынган жана оюндарда жана турмуштук кырдаалдарда бекемделген билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр ӨК учурунда балдардын күтүлгөн аракеттеринде көрүнүүгө тийиш.

Оюн

Оюн – ишмердиктин жетектөөчү түрү. Бул ар кандай кырдаалдардагы, анын ичинде өзгөчө кырдаалдардагы, адамдардын ортосундагы өз ара мамилелердин принциптерин, жүрүм-турум нормаларын жана эрежелерин бала активдүүлүк жана чыгармачылык менен өздөштүрүүчү өзүнчө бир мектеп болуп саналат.

Баланын ар тараптан өнүгүүсү, анын баалуу маалыматтарга, билгичтиктер менен көндүмдөргө ээ болушу оюнда ишке ашат. Баланын өзгөчө кырдаалдарга психологиялык даярдыгын калыптандырууда оюн чоң мааниге ээ. Мектепке чейинки курактагы балдардын коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча оюн ишмердиги ишмердиктин башка түрлөрүнөн басымдуулук кылат. Бул максатта оюндун эң ар кандай түрлөрүн: дидактикалык, кыймылдуу, мазмундуу-ролдук ж. б. оюндарды колдонууга болот:

Дидактикалык, кыймылдуу, мазмундуу-ролдук оюндар аныгында өнүктүрүүчү оюндар болушат жана табигый, техногендик жана социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарда мектепке чейинки курактагы баланын айлана-чөйрөдөгү коопсуз жүрүм-турум маданиятын калыптандыруу боюнча алдыга коюлган максаттарды жүзөгө ашырууга түртү берет. Оюндун бул түрлөрү өзгөчө кырдаалдарда калыптандырылган жүрүм-турум көндүмдөрүн бекемдөөгө жана өнүктүрүүгө өбөлгө болот. Ошону менен катар мазмундуу-ролдук оюндар балдарда зарыл болгон көндүмдөрдү калыптандыруунун, машыктыруунун, бекемдөөнүн жана жүзөгө ашыруунун эң татаал жана натыйжалуу механизми болуп саналат.

Мазмундуу-ролдук оюндар – бул балдар өзүлөрүнө чоңдордун ролдорун алуучу жана алардын ишмердиктерин жана өз ара мамилелерин жалпыланган формада кайра көрсөтүүчү ишмердик. Бала белгилүү ролду тандап алуу жана аткаруу менен өзүнө тийиштүү образды – ӨК учурунда жабыр тарткан апанын (атанын), куткаруучунун, өрт өчүргүчтүн, дарыгердин, тарбиячынын, өзүнүн же башка баланын образын ыйгарат. “Оюндагы жашоо элестетүүлөр формасында өтөт, ал эмоцияга шыкалган жана бала үчүн анын анык жашоосу болуп калат”¹.

Экскурсиялар, сейилдөөлөр

Экскурсия – бул окуп-үйрөнүү объектиси менен табигый шартта таанышуу максатын көздөгөн сейил куруу болуп саналат.

Экскурсия, сейилдөө өзүнө үч – даярдык көрүү, экскурсиянын же сейил куруунун өзү, жыйынтык чыгаруу этаптарын камтыйт. Даярдыктын жүрүшүндө педагог экскурсиянын максатын, окуп-үйрөнүү объектисин, маршрутун, таануу ыкмаларын (методдорун) жана активдештирүүчү материалды белгилейт.

Экскурсиянын жүрүү процессинде чоңдор балдар менен тема боюнча, аңгемелешет,

¹ Кулагина И. Ю. Возрастная психология. – М., 2001. – С. 205.

балдардын ой-чабыттарын анализдейт, практикалык тапшырмаларды аткарууга ылышына балдарды тартат. Мисалы, көчөнү жөө адамдар үчүн өтмөктөн кесип өтүү керек, бирок светофор жок же айдоочулар үчүн гана бар – эмне кылуу керек?

Балдар өз алдынча да, чоңдор менен бирдикте да чече ала турган кырдаалдар түзүлөт. Мисалы, эгер Айбек жоголуп (адашып) кетсе (тайпадан же апасынан калып калса), ал эмне кылат?

Тематикалык иш-чаралар

Тематикалык иш-чаралар – мектепке чейинки курактагы балдардын өмүрүндөгү ачык, эмоциялуу окуялар. Ишмердиктин ар кандай түрлөрүн айкалыштыруу менен алар балдардын сезимдерине жана аң-сезимине зор таасир тийгизет.

Тематикалык иш-чараларды даярдоо жана өткөрүү балдардын эстетикалык, таанымдык (когнитивдик), социалдык жана дене бой жагынан өнүгүшүнө кызмат кылат. Алар балдарды жалпы максаттарга жетүү үчүн бириктирет, тартиптүүлүккө, жүрүм-турум маданиятына тарбиялайт. Музыка угуу, көркөм чыгармалар, элдик жомоктор, каармандык кесиптер тууралуу ырлар, аңгемелер менен таанышуу

аларга болгон урматтоону калыптандырат, балдардын ой-чабыттарын кеңитет, эс тутумун, кебин (речин), элестетүүсүн өнүктүрөт, ар тараптан өнүгүшүнө өбөлгө болот.

Ата-энелер, ӨКМдин, өрттөн коргоонун кызматкерлери, медиктер, аскер адамдары ж. б. тематикалык иш-чаралардын активдүү катышуучулары боло алат. Тематикалык иш-чаралардын мазмуну «Мектеп жашына чейинки баланын айлана-чөйрөдөгү коопсуздугу» («Мектепке чейинки курактагы баланын табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардагы коопсуз жүрүм-туруму», «Мектепке чейинки курактагы баланын үйдөгү жана көчөдөгү коопсуз жүрүм-туруму», «Мектепке чейинки курактагы баланын коомдогу коопсуз жүрүм-туруму») программасына шайкеш келет жана сабактардын, оюндардын, экскурсиялардын жана сейилдөөлөрдүн жүрүшүндө алган билимдерин, билгичтигин, көндүмдөрүн жана тажрыйбаларын бекемдейт.

Ошентип сапаттуу даярдалган тематикалык иш-чаралар «Мектеп жашына чейинки балдардын айлана-чөйрөдөгү коопсуздугу» программанын белгилүү темасы боюнча чоңдор менен балдардын өздөштүргөн компетенцияларынын бүткүл көлөмүн көрсөтүүгө жардам берет.

Ата-энелер менен иштөө

«Мектеп жашына чейинки балдардын айлана-чөйрөдөгү коопсуздугу» программасынын маанилүүлүгү табигый, техногендик жана социалдык мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын коркунучунун жана санынын көбөйүү шартында дайыма өсүүдө. Ушуга

байланыштуу ата-энелерди балдардын өзгөчө кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турум маданиятын калыптандыруу боюнча мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын ишине жана үй-бүлөдөгү тийиштүү тарбиялоого ата-энелерди тартуу саясатын жана практикасы күчөтүү зарыл.

Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын педагогдорунун жана үй-бүлөнүн бирдиктүү иши ушул программаны жүзөгө ашырууга багытталган билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр менен өз ара байытууга өбөлгө болот. Бул калктын, баарыдан мурда балдардын өмүрүн, ден соолугун

сактоо үчүн өзгөчө мааниге ээ болот. Өзгөчө кырдаалдар бала мектепке чейинки билим берүү уюмунда жүргөн учурунда да, үйдө жүргөндө да күтүүсүздөн келип чыгышы мүмкүн. Бул чоңдордон ӨК учурунда коопсуздукту камсыз кылуу маселелериндеги компетенциясынын өнүгүшүн талап кылат.

Өзгөчө кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турум маданиятын калыптандыруу боюнча Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын үй-бүлө менен иштөө формалары жана методдору эки негизги топко бөлүнөт.

1. Педагогдордун үй-бүлө менен иштеши: ар түрдүү ӨК тууралуу билимдерди берүүгө, «Мектеп жашына чейинки балдардын айлана-чөйрөдөгү коопсуздукту» программасы, аны жүзөгө ашыруунун технологиялары менен тааныштырууга жана ӨК учурундагы балдар менен чоңдордун жүрүм-турум эрежелерине көнүктүрүүгө кызмат кылуучу консультациялар, семинарлар, тренингдер, конференциялар.
2. Балдар менен чоңдордун бирдиктүү иш-чаралары: сабактар, оюндар, экскурсиялар, тематикалык иш-чаралар бул проблеманы чоңдор үчүн дагы, балдар үчүн дагы актуалдаштырат; ӨК учурунда чоңдор менен балдардын олртосундагы өз ара ишенимди, өз ара колдоону камсыз кылат; ӨК учурундагы жүрүм-турум эрежелерин аткаруу менен, ыкчам жана шайкеш аракеттенүүгө жардам берет.

III. ӨК учурундагы коопсуздук маселелери боюнча балдар менен өтүлүүчү сабактарды тематикалык пландоо

Пландоонун милдеттери:

1. Өзгөчө кырдаалдарда балдарда өзүн өзү сактоонун эң жөнөкөй көндүмдөрүн калыптандырууга өбөлгө түзүү.
2. Ар кандай мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдарга адекваттуу реакция жасоо билгичтигин калыптандыруу.
3. ӨК учурундагы жүрүм-турум эрежелерин аткарууга үйрөтүү.
4. Чондор тарабынан түзүлгөн күтүүсүз, өзгөчө кырдаалдарда балдардын өз алдынча ишмердигине, алардын өз алдынча туура чечим кабыл алуусуна шарт түзүү.
5. Коопсуз жүрүм-турум маселелеринде чондор менен балдардын өз ара аракеттенишүүлөрүнүн өнүгүшүнө түрткү берүү.

Тематикалык план:

№	Өткөрүү мөөнөтү	Программалык тема	Болжолдуу сабактар	Милдеттери
1 квартал				
1.	Сентябрь	Жер титирөө	«Жерди ким титиретет?»	Балдарга табигый кырсыктар – жер титирөө тууралуу түшүнүк берүү. Жер титирөөгө чейин жана андан кийин жүрүм-турум эрежелерин аткаруу билгичтигин калыптандыруу.
2.	Октябрь	Баланын үйдөгү коопсуз жүрүм-туруму. Өзгөчө кырдаалдардын салдары жана алардын коркунучун азайтуу: жаракат алуу, уулануу.	«Коркунучтуу предметтерден сак бол»	Жаракат алуунун, уулануунун алдын алуу. Электрдин, курч жана саюучу предметтердин, химиялык заттардын, сапатсыз азыктүлүктөрдүн, дарылардын коркунучтуу касиеттери менен таанышуу.
3.	Ноябрь	Мектепке чейинки баланын коомдук жайлардагы коопсуздугу	«Көчөдөгү жана үйдөгү коркунучтар»	Чоочун адамдар менен баарлашууда баланы эмне коркунучтуу болушу мүмкүн экенин түшүнүүгө үйрөтүү. Көчөдөгү жана үйдөгү коопсуз жүрүм-турум эрежелерин аткаруу көндүмдөрүнө машыгуу

2 квартал

4.	Декабрь	Үйдөгү же жакынкы айланадагы өрт.	«Горелкиндин лабораториясы»	Балдарды өрт коопсуздугунун эрежелерине жана оттон сак болууга үйрөтүүнү улантуу; оттун пайдасы жана зыяны, өрт коопсуздугунун эрежелери жөнүндөгү балдардын билимдерин бышыктоо жана тактоо.
5.	Январь	Жолдогу коопсуздук	«Жөө жүргөндөргө», «Бала – башкы жүргүнчү», «Эмне үчүндөр дүйнөсүнө саякат»	Балдар менен сабактарда, сейилдөөлөрдө, аңгемелешүү учурунда алган жолдо жүрүү эрежелерин боюнча билимдерин бышыктоо; аларды сактоого үйрөтүү; тартиптүүлүк жана өзүнүн коопсуздугу жана айланасындагылардын коопсуздугу үчүн жоопкерчилик; жолдо жүрүү эрежелерин үйрөнүү боюнча сабактарга кызыктыруу
6.	Февраль	Ураган (катуу шамал, бороон). Кар көчкү.	«Мунарыктап борошо уруп» «Ак карлуу толорго саякат»	Бороон, ураган, катуу шамал учурундагы коркунучтар менен таанышуу. Балдарды бороон, ураган, катуу шамал учурундагы коопсуз жүрүм-турум эрежелери менен тааныштыруу жана аларды талкуулоо. Белгилерге карап, бороон жаңы башталганда эле батыраак үйгө жашынуу билгичтигине машыктыруу. Кар көчкүнүн коркунучтары менен таанышуу. Балдарды кар көчкүнүн учурундагы коопсуз жүрүм-турум эрежелери менен тааныштыруу. Балдарды кар көчкүдөн четке ылдам качып кетүү билгичтигине машыктыруу.

3 квартал

7.	Март	Сел агымы. Жер көчкү.	«Нөшөрдөн, сел агымынан жана жер көчкүдөн сактанабыз»	Балдарга табигый кырсыктар – нөшөр, сел агымы жана жер көчкү тууралуу түшүнүк берүү. Нөшөрдө, сел агымында, жер көчкүдө балдардын жүрүм-турум эрежелерин аткаруу билгичтигин калыптандыруу.
8.	Апрель	Суу ташкыны. Суудагы коопсуздук.	«Мазай чоң ата жана коёндор»	Балдардын табигый кырсыктар – суу ташкыны, нөшөр тууралуу түшүнүктөрүн тактоо. Суу ташкынындагы жана нөшөрдөгү жүрүм-турум эрежелерин бышыктоо.

9.	Май	Өзгөчө кырдаалдардын салдары жана алардын коркунучун азайтуу: күйүк, күн өтүү, үшүк алуу.	«Күнгө конокко барабыз»	Күндүн ар түрдүү касиеттери менен жана анын адамга тийгизген таасирлери (күнгө күйүү – загар, күйүп калуу, күн өтүү) менен таанышуу. Балдардын күндүн өзгөчөлүктөрү жана анын айлана-чөйрө жана адам турмушундагы ролу тууралуу балдардын билимдерин кеңейтүү.
----	-----	---	-------------------------	--

Эскертүү:

Программанын ар бир темасына бир же бир нече болжолдуу тематикалык сабак иштелип чыкты. Педагогдор жана бала тарбиялап жаткан чоң адамдар ар бир теманы берилген тема боюнча билимдерди кеңейтүү жана белгилүү өзгөчө кырдаалдарда балдардын коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн бекемдөө боюнча кошумча сабактарда чыгармачылык менен ачып бере алат.

IV. ӨК учурундагы коопсуздук маселелери боюнча балдар менен өтүлүүчү тематикалык сабактардын болжолдуу конспектиси²

Тема: «Жерди ким титиретет?»

Милдеттери:

- Балдарга табигый кырсык – жер титирөө тууралуу түшүнүк берүү.
- Жер титирөөгө чейин жана кийин жүрүм-турум эрежелерин аткаруу билгичтигин калыптандыруу.

Материалдар: плакаты, фрагмент фильма, рюкзаки с необходимыми материалами.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. ЖЕР ТИТИРӨӨНҮН ТАБИЯТЫ МЕНЕН ТААНЫШТЫРУУ

Тарбиячы. – Балдар, биздин республикада тез-тез жер титирөө болуп турарын билесиңерби? Силер кандай ойлойсунар, Жерди ким титиретет?

Балдардын жооптору: «Шамал», «Жарылуулар», «Күндүн күркүрөшү» д. у. с.

Тарбиячы – Балдар, жер титирөө – бул жаратылыштын кубулушу, анда жердин үстүнкү бетинде түртүлүү жүрүп, жер титирейт. Жер бетинде титирөө болгондо зор жаракалар пайда болот. Жер алдындагы түртүлүүлөр жана термелүүлөр имараттардын, жолдордун, көпүрөлөрдүн жана курулмалардын бузулушуна алып келет, бул адамдар үчүн коркунучтуу. Жер титирөө учурунда адамдар дубалдардын бузулушунан, оор предметтердин, айнектердин кулап түшүшүнөн, тоодон таштардын кулашынан жаракат алышат жана өлүмгө дуушар болушат. Ал эми суу алдындагы титирөө зор толкундарды пайда

² Сабактардын планын түзүүдө билим берүү боюнча ар түрдүү сайттардын материалдары пайдаланылды.
<http://doshvozzrast.ru/prazdniki/detscenarii22.htm>;
<http://doshvozzrast.ru/konspekt/poznovrazv56.htm>;
<http://doshvozzrast.ru/prazdniki/detscenarii18.htm>;
<http://doshvozzrast.ru/prazdniki/detscenarii23.htm>;
<http://www.vdpo.ru/documents/090424/scenariykv.doc>

кылышы мүмкүн, алар жээкке келип, кургак жерлерди каптап кетиши мүмкүн. Мындай “тоодой” толкундар цунами деп аталат. Жер титирөө өтө ылдам жүрөт, көп учурда бир эле жолу титиребейт. Кандайдыр бир мезгилден кийин жер титирөө кайталанышы ыктымал. Ошого чейин имараттан чуркап чыгууга үлгүрүү керек.

2-ЭТАП. ЖЕР ТИТИРӨӨ ЖӨНҮНДӨГҮ ПЛАКАТТАРДЫ, ФИЛЬМДИН ФРАГМЕНТТИН КӨРСӨТҮҮ

3-ЭТАП. ЖЕР ТИТИРӨӨДӨГҮ ЖҮРҮМ-ТУРУМ ЭРЕЖЕЛЕРИ МЕНЕН ТААНЫШУУ

Тарбиячы: Адатта жер титирөө капыстан башталат. Ошондуктан ага кантип күн мурунтан даяр болуш керек жана кандай эрежелерди сактоо зарыл экенин билүү маанилүү:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- чоңдордун көрсөтмөлөрүн көңүл коюп угуу жана аткаруу;
- газды, электр энергиясын, сууну өчүрүү;
- чоңдор көрсөткөн үйдүн ичиндеги түркүк дубалдын эшигинин өтмөгүнө туруу;
- столдун астына жашынуу;
- тепкичтер менен чуркабоо;
- шамдарды, ширеңкени, жандыргычтарды (зажигалка) колдонбоо, электр жарыгын жандырбоо – газ чыгып жаткан болсо, өрт чыгышы мүмкүн;
- чоңдор бала үчүн даярдап койгон баштыкты (рюкзакты) өзү менен кошо ала чыгуу, анда аптечка, жылуу кийим жана бут кийим, суу жана тамак-аш запасы, кол чырак (фонарик), уюк телефон, радио, шыңгыроочу предмет, аты-жөнү, телефону жана дареги жазылган кат салынган болууга тийиш;
- алгачкы силкинүүлөрдөн кийин, уюшкандыкта, чоңдордун командасы боюнча, чоңдор менен бирге имараттан батыраак чыгып кетүү;
- жакын адамдарына телефон чалып, өзүнүн кайда экенин кабарлоо;
- урандылардын алдында көкүрөгүн жана ичин жаралануудан коргоп, көмкөрөсүнөн жатуу;
- шыңгыратып, тыкылдатып, чуу чыгарып, өзүнө көңүл бурдуруу;
- газ жана түтүн жыттанса, чүпүрөк аркылуу дем алуу;
- көчөдө имараттарга, көпүрөлөргө, жарнактарга, электр щиттерине, электр зымдарына, жер алдынан өтүүчү өткөөлдөргө жакын барбоо.

Тарбиячы бышыктоо үчүн суроолорду берет – Жер титирөө кандай жүрөт? Кандай эрежелерди эстеп калдыңар? Жер титирөөгө чейин жана кийин өзүн кандай алып жүрүү керек экен?

1-ЭТАП. ЖЕР ТИТИРӨӨГҮ ЖҮРҮМ-ТУРУМ ЭРЕЖЕЛЕРИИН БЫШЫКТОО ҮЧҮН «ЖЕР ТИТИРӨӨДӨ ЖАШЫНАБЫЗ» ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: Педагогдун «Жер титирөө!», деген командасы боюнча – жарыкты, газды жана сууну өчүрүп жаткандай аракеттерди жасашат, рюкзакты алып, жүйүртө басып отуруп, башын колдору менен жаап, столдордун астына жашынышат. Оюнду бир күн бою ар кайсы мезгилдерде, балдарга күтүүсүздөн кайталоо зарыл.

Тарбиячы. – Биз бүгүнкү сабакта силер менен жер титирөө эмне экенин тактадык, жер титирөөгө чейинки жана андан кийинки жүрүм-турум эрежелерин билдик жана бышыктадык. Оюндун жүрүшүндө сактануу үчүн зарыл болгон аракеттерди бекемдедик. Балдар, бул эрежелерди эстеп калгыла, алар силердин өмүрүңөрдү сактап калышы мүмкүн!

Тема: «Мазай чоң ата жана коёндор»

Милдеттери:

- Балдардын табигый кырсыктар – суу ташкыны, нөшөр тууралуу түшүнүктөрүн тактоо.
- Суу ташкыныны жана нөшөр учурундагы жүрүм-турум эрежелерин бекемдөө.

Материалдар: Н. Некрасовдун «Мазай чоң ата жана коёндор» деген чыгармасы, бактардын бутактары, таяктар, «кайык», кичинекей рюкзактар, үйлөмө тегеректер, аркан.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. Н. НЕКРАСОВДУН ЧЫГАРМАСЫ МЕНЕН ИШТӨӨ

Тарбиячы Н. Некрасовдун «Мазай чоң ата жана коёндор» деген чыгармасынан Мазай чоң атанын коёндордору суу ташкыны учурунда кайык менен куткарганы тууралуу үзүндүнү айтып берет.

Тарбиячы. – Эмне үчүн суу ташкыны болду деп ойлойсуңар?

Балдардын жооптору: Катуу жамгыр, нөшөр көпкө чейин жааган. Карлар, муздар эриген. Дарыялар сууга толуп, жээгинен ашып кетти. Кургак аралчаларды суу басып калды.

Тарбиячы. – Коёндорго эмне болду?

Балдардын жооптору: Коёндор сууда калып, чөгө башташты.

Тарбиячы. – Аларга ким жардам берди?

Балдардын жооптору: Мазай чоң ата кайык менен сүзүп келди.

Тарбиячы. – Мазай чоң ата коёндорду кандайча куткарды?

Балдардын жооптору: Ал коёндор сууга чөкпөсүн үчүн таяктарды, бактардын бутактарын ыргытты. Анан дагы коёндор бутактар менен кайыкка түшсүн үчүн. Мазай чоң ата алардын баарын кайыгына салып алып куткарды.

1-ЭТАП. СУУ ТАШКЫНЫНЫН ТАБИЯТЫ ЖАНА СУУ ТАШКЫНЫНДАГЫ ЖҮРҮМ-ТУРУМ ЭРЕЖЕЛЕРИ

Тарбиячы. – Силер суу ташкыны кандай коркунучтуу экенине ынандыңарбы?

Балдар, суу ташкыны – бул кургак жерлерди суунун капташы, Жерге, жаныбарларга жана адамдарга зыян келтирет.

Суу ташкыны адаттагыдан тышкары катуу жааган жамгырдан (нөшөрдөн) кийин, сел каптоодо, добулда (гроза), дарыя киргенде, дарыялардагы дамбалар бузулганда жана жазында кар, муз эригенде суунун деңгээлинин көтөрүлүшүнөн пайда болот. Көлдөрдүн, чоң көлмөлөрдүн жээгинде болгон жер титирөөлөр суунун деңгээлинин көтөрүлүп, кайра тартылып турушу менен коштолот да, суу ташкынын пайда кылат, бул жер титирөөнүн өзүнөн алда канча коркунучтуураак. Тоолордо, адырлуу жерлерде катуу жааган жамгыр – нөшөр суу ташкындарын пайда кылат. Нөшөр аябагандай зор күчкө ээ болот жана көптөгөн кырсыктарды алып келиши мүмкүн. Нөшөрлөгөн жамгырда аккан суулар дарыялардын, көлдөрдүн жээктерин, тоолордун боорлорун жана өрөөндөрдү жууп кетет, бул суу ташкынына алып келет.

Суу ташкынында адамдар жана жаныбарлар сууга чөгүп кеткен учурлар көп болот. Бирок силер жана силердин досторуңар суу ташкынындагы жана нөшөрдөгү жүрүм-турум эрежелерин сактасаңар, андай болбойт:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- чоңдордун көрсөтмөлөрүн аткаруу;
- предметтерди жана буюмдарды жогорку кабаттарга же чердактарга чыгарууга чоңдорго жардам берүү;
- короодогу сууга калкып калуучу бардык предметтерди жыйнап алып кетүү же бекемдеп бекитүү;
- эшик-терезелерди жабуу;
- чоңдор бала үчүн даярдап койгон, аптечка, суу өткөрбөөчү кийим жана бут кийим, суу жана тамак-аш запасы, уюк телефон, радио, аты-жөнү жана дареги жазылган кат салынган баштыкты (рюкзакты) өзү менен кошо ала чыгуу;
- кудуктардын суусу жарабай, суу түтүктөрү иштебей калса, пайдалануу үчүн ичилүүчү сууну камдап алууга чоңдорго жардам берүүгө;
- суу каптабай турган бийигирээк жерлерге ылдам жетүү;
- сууга чөгүп бараткандарга аркан, үйлөмө тегерек, таяк, тактай ыргытуу.

1-ЭТАП. ЭРЕЖЕЛЕРДИ БЕКЕМДӨӨ ҮЧҮН «СУУ ТАШКЫНЫНАН КУТУЛАБЫЗ» ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНУ.

Алдын ала аткарылуучу иш: кыргыз акыны Абзий Кыдыровдуна «Тетири бала» деген ырын окуу. Балдар менен аңгемелешүү: «Эмне үчүн баланы «Тетири бала?» деп аташкан?» «Эмне үчүн бала сууга чөгүп бараткан атасын куткарган жок?», «Дайыма эмес, бир эле жолу тил алууга болобу?» «Чөгүп бараткан адамды ким жана кантип куткардды?»

Оюндун жүрүшү: «Суу ташкынынан кутулабыз» оюн кырдаалын түзүү. Бул үчүн коопсуздук аралчалары (тегеректер – обручтар) жана колдо бар буюмдар даярдалат. Балдар суу ташкынындагы жүрүм-турум эрежелерине ылайык аракеттенүүгө жана ар кандай материалдардын (тактайчалар, бутактар, үйлөмө тегеректер, аркандар) жардамы менен «чөгүп бараткандарды» куткарууга тийиш. Балдардын аракеттери ыр айтуу менен коштолот:

Суу түбүнө тереңге
Бирөө чөгүп баратса,
Ыргыт аркан, тегерек,
Таяк, тактай же устун.

Тарбиячы. – Балдар, мына биз суу ташкынындагы жүрүм-турум эрежелери менен тааныштыңар. Суу ташкыны күтүүсүздөн болушу мүмкүн, ошондуктан биз силер менен үйрөнгөн эрежелерди эч качан унутууга болбойт!

Тема: «Нөшөрдөн, сел агымынан жана жер көчкүдөн сактанабыз!»

Милдеттери:

- Балдарга табигый кырсыктар – нөшөр, сел агымы жана жер көчкү тууралуу түшүнүктөрдү берүү.
- Фөшөрдө, сел агымында жана жер көчкүдө балдардын жүрүм-турум эрежелерин аткаруу билгичтиктерин калыптандыруу.

Материалдар: Плакаттар, фильмдин фрагменттери, зарыл материалдар салынган рюкзактар, дидактикалык оюн үчүн арп кандай предметтер тартылган сүрөттөр.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. «ТАПКЫЧ АПЕНДИ» КЫРГЫЗ ЭЛ ЖОМОГУН ТАЛДОО

Тарбиячы балдарга «Тапкыч Апенди» деген кыргыз эл жомогун айтып берет.

Тарбиячы. - Жомокто эмне жөнүндө айтылат экен?

Балдардын жооптору: - Сараң бай жана акылдуу Апенди жөнүндө.

- Аргымак минген хандын жана кашаң атчан Апендинин катуу нөшөрдө калгандыгы жөнүндө.
- Хан кантип сараңдыгынан жана аңкоолугунан өзүнүн аргымагын кедей Апендиге бергендиги жөнүндө.
- Тапкыч Апендинин кантип нөшөрдө калып, суу болбогондугу жөнүндө.

2-ЭТАП. БАЛДАРГА ТАБИГЫЙ КЫРСЫКТАР – НӨШӨР, СЕЛ АГЫМЫ ЖАНА ЖЕР КӨЧКҮ ТУУРАЛУУ ФИЛЬМДИН ФРАГМЕНТТЕРИН КӨРСӨТҮҮ.

3-ЭТАП. БАЛДАРГА ТАБИГЫЙ КЫРСЫКТАР – НӨШӨР, СЕЛ АГЫМЫ ЖАНА ЖЕР КӨЧКҮ ТУУРАЛУУ МУГАЛИМДИН АҢГЕМЕСИ

Тарбиячынын нөшөр, сел агымы жана жер көчкү тууралуу аңгемеси:

Тарбиячы. – Нөшөр – абдан катуу жааган жаан. Айрыкча тоолордо болгон нөшөрлөгөн жаандар сел агымдарын пайда кылып, көптөгөн кырсыктарды алып келет. Тоодон өрөөнгө келген селдин агымы бүтүндөй айыл-кыштактарды, күрдүү жерлерди жууп, аларды таш же ылай менен көөмп кетет.

Жер көчкү – тоо тектердин зор массаларынын боору же капталы ылдый жылып, кыймылга келиши. Алар көбүнчө тоо дарыяларынын жээктеринде пайда болот. Жер

көчкү калктуу конуштар талкалап, автомобиль жана темир жолдорду бузат. Эгер жер көчкүнүн массасы дарыяны бөгөп калса, суу ташкыны пайда болушу мүмкүн. Имараттардын эшиктери менен терезелеринин кыйшайышы, эшик, терезелердин жакшы ачылып-жабылбайбай калышы жакындап келаткан жер көчкүнүн белгилери болуп саналат.

Сел агымы жана жер көчкү тоо этегиндеги аймактарга адамдардын өмүрүнө жана жаныбарларга коркунуч туудурушу мүмкүн. Ошондуктан кандай эрежелерди сактоо керектигин билүү маанилүү:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- чоңдордун көрсөтмөлөрүн ылдам жана так аткаруу;
- чоңдор менен бирге газды, электрди, сууну өчүрүү;
- баштыкты (рюкзакты) өзү менен кошо алып, имараттан ылдам чыгып кетүү, сумкада аптечка, суу өткөрбөөчү кийим жана бут кийим, суу жана тамак-аш запасы, уюк телефон, радио, аты-жөнү жана дареги жазылган кат салынган болууга тийишмараттан ылдам чыгып кетүү;
- ата-энелер менен бирге коопсуз жерлерге жетүү.

4-ЭТАП. «КОРКУНУЧ БОЛУП КАЛСА ДЕП, РЮКЗАК ДАЯРДАП КОЁБУЗ» ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: тарбиячы балдарга нөшөр көпкө жаагандыгын, өзгөчө кырдаалдын – сел агымынын жакындап келатышы мүмкүн экендигин билдирет. Табигый кырсык убагында сактанып калууга жардам берүүчү буюмдар салынган рюкзакты жыйноо зарыл. Тарбиячы балдарга рюкзакка биринчи кезекте керек болуучу предметтер: аптечка, суу өткөрбөөчү кийим жана бут кийим, суу куюлган бөтөлкө жана тамак-аш, уюк телефон, радио, аты-жөнү жана дареги жазылган кат тартылган сүрөттөрдү салууну сунуш кылат. Керек эмес нерселердин (балмуздак, куурчак, ролик, велосипед, торт, дарбыз) сүрөттөрдү өзүнчө бөлөк бөлүп коюуну өтүнөт.

Тарбиячы. - Бүгүнкү сабакта биз силер менен нөшөр, сел агымы жана жер көчкү эмне экенин тактадык жана алардын учурундагы жүрүм-турум эрежелерин билдик жана бышыктадык. Балдар, бул эрежелерди эстеп калгыла, алар силердин өмүрүңөдү сактап калышы мүмкүн! Мындан сырткары оюндун жүрүшүндө куткаруу үчүн зарыл болгон предметтер салынган рюкзакты даярдоону үйрөндүк.

Тема: «Ак карлуу тоолорго саякат»

Милдеттери:

- Балдардын дене бой жана психикалык бейпилдигин жана ден соолугун сактоого өбөлгө түзүү.
- Кар көчкүнүн коркунучтуулугу менен тааныштыруу.
- Балдарды кар көчкү учурундагы коопсуз жүрүм-турум эрежелери менен тааныштыруу.
- Көчкүдөн коопсуз жерге карай качып кетүү билгичтигине машыктыруу.

Материалдар: фильмдин фрагменттери, плакат жана кар көчкүлөрдүн сүрөттөрү, оюн үчүн – ар кандай өлчөмдөгү үйлөмө топтор салынган корзина.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. КАР КӨЧКҮНҮН ТАБИЯТЫ МЕНЕН ТААНЫШТЫРУУ

Тарбиячы балдарга бүгүн «Ак карлуу тоолорго саякатка» чыга тургандыктарын билдирет. Балдар өзү менен кошо «рюкзактарды» алып, «автобуска» түшүшөт. Ошол учурда радиодон тоодо кар көчкү жүрүү коркунучу тууралуу шашылыш билдирүү берилет.

Тарбиячы. – баарына бала бакчага кайра келүүнү сунуш кылат жана балдарга кар көчкүнүн өзгөчөлүктөрү жөнүндө (көрсөтмөлүүлүктү колдонуу менен: фильмдин фрагменттерин, плакаттарды жана сүрөттөрдү көрсөтүү) айтып берет.

Тарбиячы.: Балдар, кар көчкү – тоолордун жана бийиктиктердин капталындагы кардын же муздун өтө тез, күтүүсүздөн пайда болуучу, талкалоочу зор күчкө ээ кыймылы. Кар көчкү коркунучу тууралуу кабарланганда, тоого барууга эч болбойт. Тоолуу райондордо кар көп жаагандан кийин көчкү жүрүү коркунучу көбөйөт. Бул жөнүндө калкка кар көчкү жүрүшү мүмкүн болгон жерлерге ар кандай эскертүүчү белгилерди коюу менген жардамы менен маалымдалат.

Балдар, силер кандай ойлойсуңар, мындай эскертүүчү белгилерди эске албай койсо эмне болушу мүмкүн?

Балдардын жооптору – Кар басып калышы мүмкүн. Жолдон өтө албай калып, тоңуп калышы мүмкүн.

Тарбиячы. – Андай болбош үчүн ал белгилерге көңүл буруу жана кар көчкү жүрүшү мүмкүн болгон жерлердеги коопсуз жүрүм-турум эрежелерин билүү жана аткаруу зарыл. Мен бул эрежелерди айтам, а силер аларды эмне үчүн аткаруу керек экенин түшүндүрүүгө аракеттенгиле:

- өзүн өзү кармануу, дүрбөлөңгө түшпөө;
- кар жаап жатканда жана күн бүркөктө имараттан эшикке чыкпоо;
- тоого барарда радиодон жана телекөрсөтүүдөн аба ырайы тууралуу маалыматты угуу;
- тоодо жүргөндө аба ырайынын өзгөрүшүн байкоо;
- тоого баратканда көчкү жүрүшү мүмкүн болгон мерчемдүү жерлерди билүү жана андай мерчемдүү жерлерге барбоо;
- көчкү жүргөндө анын жолунан коопсуз жерлерге качуу же, борчук таштардын түбүнө, асканын боорундагы чуңкурларга жашынуу;
- жаш дарактардын далдасына жашынууга болбой турганын унутпоо;
- эгер көчкүдөн качып кетүү мүмкүн болбой калса, көтөргөн сумкасын таштап, тизелерин бүгүп ичине такап, келаткан көчкүгө аркасын тосуп, өзү көчкү бараткан жакты карап жатуу;
- көчкүнүн жолунда калганда мурунду жана оозду кол кап, моюн орогуч, жака менен жабуу.

1-ЭТАП. «КАЧКЫЛА – КАР КӨЧКҮ!» КЫЙМЫЛДУУ ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: Тарбиячы колунда ар кандай өлчөмдөгү үйлөмө топтор салынган корзинаны кармап турат. Балдар жанында ойноп жатышат. Балдар үчүн күтүлбөгөн учурда тарбиячы «Качкыла – кар көчкү!» деп белги берет жана топтордун баарын

төгөт. Балдардын милдети тезирээк багыт алып, «көчкүгө» урунбай качып кетүү. Аракет бир нече жолу кайталанат. Оюндун жүрүшндө тарбиячы күтүүсүздөн «көчкүнүн» кыймылынын багытын кечкин өзгөртөт. Оюнду кайталоо процессинде балдарда кар көчкүнүн учурундагы аракеттердин көндүмдөрү – белгиге карап багыт алуусу жана көчкүдөн обочо качып кетүүсү өнүгөт.

Тарбиячы. – Бүгүн сабакта биз силер менен кар көчкү эмне экенин жана ал өзү менен кандай коркунучтарды алып жүрөрүн билдик. Кар көчкү жүргөн маалдагы коопсуз жүрүм-турум эрежелерин билдик жана талкууладык. Оюндун жүрүшүндө «Качкыла – кар көчкү!» деген белги менен багыт алып, көчкүнүн жолунан батыраак качып кетүүгө машыктык.

Тема: «Мунарыктап борошо уруп...»

Милдеттери:

- Балдардын дене бой жана психикалык бейпилдигин жана ден соолугун сактоого өбөлгө түзүү.
- Бороон, ураган, катуу шамал учурундагы коркунучтар менен тааныштыруу.
- Балдарды бороон, ураган, катуу шамал учурундагы жүрүм-турум эрежелери менен тааныштыруу жана аларды талкуулоо.
- Белгилерге карап, бороон жаңы башталганда эле батыраак үйгө жашынуу билгичтигине машыктыруу

Материалдар: оюн үчүн жабдуулар, фильм, плакат.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. КУБУЛУШТАРДЫН ТАБИЯТЫ МЕНЕН ТААНЫШТЫРУУ

Тарбиячы: Балдар А. С. Пушкиндин ырын уккула:

Мунарыктап борошо уруп,

Кар тозоңун уйпалайт.

Бирде жырткыч айбанча улуп,

Жаш балача кээде ыйлайт.

Тарбиячы. – Балдар, А. С. Пушкиндин ырында жаратылыштын кайсы кубулушу жөнүндө сөз болуп жатат?

Балдардын жообу – Бороон, катуу шамал, бурганак, ураган... жөнүндө.

Тарбиячы: Эмне үчүн ырда шамалдын добушу жырткыч айбандын улушуна, жаш баланын ыйлаганына салыштырылат?

Балдардын жообу: – Катуу шамал бак-дарактарды жулкулдатып, үйлөрдүн чатырларын учуруп жатканда жырткыч айбандын улушуна окшогон коркунучтуу добуш чыгат. Ал эми шамал басаңдай түшкөндө жаш баланын ыйына окшогон үндөр чыгат.

Тарбиячы: Туура, балдар. Ураган (катуу шамал, бороон) – бул узакка созулган, жогорку ылдамдыктагы өтө катуу шамал. Ураган адамдарды жыгып, бак-дарактарды тамыры менен жулуп, автомобилдерди аңтарып, жеңил жана эски курулуштарды, үйлөрдүн чатырларын учуруп, көпүрөлөрдү бузуп, бак-дарактарды сындырып, электр берүү линияларын үзүп кеткендиги менен коркунучтуу, дарыялар менен көлдөрдүн сусунун жайылып кетишине алып келиши да ыктымал.

2-ЭТАП. ФИЛЬМДИН ФРАГМЕНТИН ЖАНА ПЛАКАТТЫ КӨРСӨТҮҮ.

3-ЭТАП. БАЛДАРДЫ КАТУУ ШАМАЛ, БОРООН, УРАГАН УЧУРУНДАГЫ ЖҮРҮМ-ТУРУМ ЭРЕЖЕЛЕРИ МЕНЕН ТААНЫШТЫРУУ

Тарбиячы: Урагандын, бороондун, катуу шамалдын коркунучтуу салдарынан сактануу үчүн төмөнкү эрежелерди билүү жана аткаруу зарыл:

- эгер ураган (бороон, катуу шамал) башталганда үйдө болсо, эшик, терезелерди бекем жаап, аларды бекитүү зарыл;
- электр энергиясын, газды, сууну өчүрүү;
- терезенин жанында турбай, коопсуз жерге барып туруу: ураган басылганча ички дубалдардын жанында, коридордо, ванна бөлмөсүндө, туалете туруп туруу, бекем шкафтарга, столдун алдына кирип алуу. Ураган басылганча коопсуз жерде жашынып туруу;
- эгер ураган башталганда эшикте үйүнөн алыс болсо, жеңил курулуштардан, сарайлардан, көпүрөлөрдөн, электр берүү линияларынан, бак-дарактардан, дарыя, көлдөрдөн мүмкүн болушунча алыс болуу;
- эгер ураган катуу шамал башталганда ачык, бийигирээк жерде болсо, анда шамалдын күчүн басаңдатуучу аңдарга, арыкка, чуңкурга жашынган оң;
- эгер ураган башталганда эшикте, үйүнүн жанында болсо – сактануу үчүн токтоосуз үйгө жетүү жана айнектин учуп түшкөн сыныктарынан коргонуу үчүн картон жана пластмасса жащиктерди, тактайларды ж. б. колдо бар каражаттарды колдонуу;
- батыраак үйгө, калктуу конуштардагы жертөлө, погребдерге жетип жашынууга аракеттенүү;
- бузулган имараттарга кирүүгө болбойт, себеби алар шамалдын дагы бир катуу эпкинни келгенде урап калышы ыктымал.

Тарбиячы ар бир эрежени айтат жана аны балдар менен бирге талкуулайт.

4-ЭТАП. «ҮЙГӨ ЖАШЫН!» КЫЙМЫЛДУУ ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: балдар экиден бөлүнүп, колдорун өөдө көтөрүп кармашып, «үйлөрдү» жасашат. Калган балдар «чычкан» болушуп, үйлөргө бирден жашынышат. 1 же 2 бала үйү жок «чычкан» болуп, сыртта калат. Балдарга оюндун эрежелерин түшүндүргөндөн кийин музыка коюлат, балдар музыканын коштоосунда көңүлдүү ойной башташат. Тарбиячынын: «Бороон!» деген командасы менен музыка токтолуп, балдар «үйлөрдү» тез-тез жасай коюшуп, «чычкандар» аларга «жашынышат». Бир же эки бала үйү жок «чычкан» болуп, сыртта калат, бирок алар дагы өзүлөрүн сактап калуучу аракеттерди жасоого тийиш. Аракет бир нече жолу кайталанат. Оюндун жүрүшүндө балдардын ролдорун алмаштырып туруу керек. Оюнду кайталоо процессинде балдарда, анын ичинде «үйсүз» калгандарда ӨК учурунда (бороон) аракеттенүү көндүмдөрү – реакциянын ылдамдыгы, «Үйдү көздөй чурка!» деген сигналга карап багыт алуусу өнүгөт.

Тарбиячы. Бүгүн биз сабакта силер менен бороон, ураган, катуу шамал кандай коркунучтарды алып келери менен тааныштык. Бороон, ураган, катуу шамал учурундагы коопсуз жүрүм-турум эрежелерин билдик жана талкууладык. Оюндун жүрүшүндө биз бороон башталды деген сигнал боюнча багыт алып, батыраак үйгө жашынууга машыктык.

Тема: «Коркунучтуу предметтерден сак бол!»

Милдеттери:

- Балдардын дене бой жана психикалык бейпилдигин жана ден соолугун сактоого өбөлгө түзүү.
- Жаракат алуулар менен ууланууну болтурбоо үчүн алдын алуу иштерин жүргүзүү.
- Электрдин, курч, саюучу предметтердин, уулуу жана химиялык заттардын, сапатсыз азык тамак-аштын, дарылардын коркунучтуу касиеттери менен тааныштыруу.

Материалдар: Ш. Перронун «Уйкудагы сулуу» жомогунун тексти, оюн үчүн коркунучтуу жана коркунучсуз предметтер тартылган сүрөттөр (розетка, тройник, бычак, устара (лезвие), шибеге, дарылар, ачык суу (уксус) эссенциясы, үй-тиричилик химиясы, кемирүүчүлөрдү, таракандарды, кумурскаларды жок кылуу үчүн каражаттар, чириген, көгөргөн тамак-аш, куурчактар, тарелка, гүл, шылдыроак, орундук (үстөл) мискей).

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. ЭЛЕКТРДИ КАНТИП КОЛДОНУУ КЕРЕК

Тарбиячы – Балдар, Силер электрди кантип колдонууну билесиңерби?

Тарбиячы балдарга тройникти, розетканы көрсөтөт жана эске салат:

Манжаңды же мык дегенди
Розеткага сайбагын!
Коркунучтуу экенин электрдин,
Билиш керек ар кимиң!

Тарбиячы. – Мен эрежелерди айтам, а силер аларды эмне үчүн аткаруу керек экенин түшүндүрүүгө тийишсиңер.

1. Пульттагы же телевизордун өзүндөгү конпканы басып, телевизорду коюу.
2. Үйдөн чыгып баратканда телевизорду өчүрүү.
3. Суу болгон кол менен электр буюмдарына жана зымдарына тийбөө.
4. Металл предметтерди розеткага жана электр плиткага сайбоо.
5. Эгер үйдө жалгыз болсоң электр приборлорун иштетпе.
6. Киржуугуч машинаны иштетпе, ага колунду салба – колунду жана манжаларыңды жулуп кетет!
7. Чондор жокто муздаткычты пайдаланба.

2-ЭТАП. КАНТИП БИР ЖЕРИН КЕСИП АЛБООГО ЖАНА УУЛАНБООГО БОЛОТ

Тарбиячы Ш. Перронун «Уйкудагы сулуу» жомогунан таарынычы бар улгайган фея король менен королевага прицессанын колун учтуу нерсе менен сайып алып өлөрүн, ал эми башка фея принцесса өлбөй эле, ал уктап калат деп айткан үзүндүсүн айтып берет. Андан кийин принцесса бир ак сарайда болуп калып, ийик ийрип отурган кемпирди көргөнүн жана ошоло жерден кокусунан ийиктин учтуу жагы колун сайып кетет. Принцесса уктап калат, аны менен кошо бүт баары уктап калышат. Бирок баары жакшы аяктады,

себеби принцессаны ага ашык болгон принц сактап калганын айтып берет.

Тарбиячы: Принцесса эмнеден жабыр тартты?

Балдардын жооптору: Учү курч предметтен. Кара санатай алып келген ийиктен.

Тарбиячы: Эмне үчүн курч, саюучу жана кесүүчү предметтерди алууга болбойт?

Балдардын жооптору: Сайып, кесип алууга болот! Ооруп калуу мүмкүн!

Тарбиячы. Курч буюмдарды өтө абайлап урунуу зарыл жана аларды чоңдордун көзөмөлүндө гана алгыла.

Тарбиячы: Үйдө оорулуу адам болсо, дарылар жардамга келет. Эстеп койгула, дарылар менен дарыланат, бирок ууланууга да мүмкүн! Дарыгер жазып берген жана ата-энелер берген дарылар гана айыктырат. Ошондуктан балдарга эч качан өзү дарыларды алууга болбойт. Үйдө дарыдан башка дагы эмнеден ууланууга болот? Сүрөттөрдөн көрсөткүлө жана атагыла.

Балдардын жооптору: ачык суу (уксус) эссенциясынан, үй-тиричилик химиясынан, кемирүүчүлөрдү, таракандарды, кумурскаларды жок кылуу үчүн каражаттардан, чиреген, көгөргөн тамак-аштан.

Уулануу – көңүлү айнуу, башы айлануу, ичтин катуу ооруганы, кусу, ичи өтүү пайда кылуучу оорулуу абал. Мындай белгилер пайда болгондо тезинен чоңдорго кайрылып, алардын талаптарынын баарын аткаруу зарыл!

3-ЭТАП. «КОРКУНУЧТУУ – КОРКУНУЧСУЗ» ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: тарбиячы балдарга коркунучтуу (розетка, тройник, бычак, устара (лезвие), шибеге, дарылар, ачык суу (уксус) эссенциясы, үй-тиричилик химиясы, кемирүүчүлөрдү, таракандарды, кумурскаларды жок кылуу үчүн каражаттар, чиреген, көгөргөн тамак-аш) жана коркунучсуз (топ, куурчак, табак, гүл, шылдырак, стул, мискей) предметтер тартылган сүрөттөрдү көрсөтөт. Коркунучсуз предметтерди көрсөткөндө балдар бир жолу алакан чабууга тийиш экенин түшүндүрөт. Коркунучтуу предметтерди көрсөткөндө колдорун артына жашырууга тийиш – тийүүгө болбойт!

Тарбиячы. Бүгүнкү сабакта биз силер менен электрдин, курч, саюучу предметтердин, уулуу жана химиялык заттардын, сапатсыз азык тамак-аштын, дарылардын коркунучтуу касиеттери менен тааныштык. Жаракат алуудан жана уулануудан кантип сак болуу керектигин тактадык. Оюндун жүрүшүндө кайсы предметтер коркунучтуу экенин тактадык – аларды алууга болбойт!

Тема: «Горелкидин лабораториясы»

Милдеттери:

- Балдарга ар кандай материалдардан жасалган предметтер кандай тездик менен күйөрүн көрсөтүү.
- Отту өчүрүүдө кандай каражаттарды колдонууга болорун көрсөтүү.
- Балдарга өрт коопсуздугунун эрежелерин жана отту абайлап колдонууну үйрөтүүнү улантуу.
- Балдардын оттун пайдасы жана зыяны, өрт коопсуздугунун эрежелери жөнүндөгү билимдерин бышыктоо жана тактоо.
- Өрт өчүргүчтүн эмгегин сыйлоого тарбиялоо.

Материалдар: тилке кагаз, бир үзүм кебез, жыгач таякча, кездеменин өөнү, тыйын, спирт шамы, фарфор чашкалар, кыпчуур, суу куюлган стакан, өрт өчүргүч, кум жана кант салынган банкалар, боёктор, бөлмө өсүмдүктөрү, кызыл аба шары, өрттүн келип чыгуу себептери тууралуу сүрөттөр, «Өрттөгү жүрүм-турум эрежелери» плакаты, фартук, жеңге кийгич, шляпа.

Сабактын жүрүшү:

Тарбиячы фартукту, жеңге кийгичти, шляпаны киет. Тарбиячы манжасы бинт менен таңылган.

– Силер менин колум эмне болгонун сурап жатасыңарбы? Мен азыр айтып берем.

Лентасын үтүктөп

Жаткан эле Анара (өзүнүн атын айтат)

Көрө калды досторун,

Алаксий калып үч мүнөт,

Үтүктү койду унутуп.

Тамаша эмес бул сага

Үч мүнөт деген убакыт:

Лента жок, үйдө түтүн толтура,

Өрт чыгып кете жаздады.

Ойлонуп көргүлөчү, мен эмне болуптурмун?

Балдардын жооптору: Ысык үтүккө күйүп калдыңыз! Сиздин манжаңыз күйүп калган!

Тарбиячы. – Силер туура айттыңар. Мен бүгүн «Горелкин» болом. Мен силерге өрттүн өтө коркунучтуу экенин эскертейин деп жатам: буюмдар, квартира, атүгүл бүтүндөй үй күйүп кетиши мүмкүн. Бирок өрттөгү баарынан коркунучтуусу адамдар күйүк алышы жана атүгүл өлүмгө учурашы мүмкүн.

Айткылачы дагы кайсы жерлерде өрт чыгышы мүмкүн? Алар чыгуу себептерин жана орундарын атагыла.

Балдардын жооптору:

– Өрт транспортто, жартылышта чыгышы мүмкүн.

– Ширеңке менен ойноо, электр приборлорун өчүрбөө, бенгал оттору, фейерверктер, шамдар, петардалар, мештен түшүп кеткен чок, куураган чөпкө жана теректин тыбытына от коюу, үйлөрдүн жана бактардын жанына от жагуу өрттүн чыгышына алып келет.

Горелкин: Азаматсыңар, балдар! Силер өрттүн чыгуу себептери жана орундары жөнүндө көп билет экенсиңер. Эми мен силерге жашырын сырды ачып берейин.

Менин кичинекей лабораториям бар, мен анда тажрыйба жүргүзөм. Мен кечөө от менен тажрыйба жүргүзүп жатып, абайлабагандыктан, манжамды күйгүзүп алдым, тажрыйбам да ордунан чыккан жок. Мен тажрыйбаларымды кайра кайталайын деп жатам. Бирок бул үчүн отту колдонуунун эрежелерин билүү зарыл. Мен эми этият болуу керек экенин

билдим жана силердин баарыңарды өзүмдүн лабораторияма чакырам.

Азыр биз ар кандай материалдардан жасалган предметтер кандай тездик менен күйөрүн көрөбүз.

1-тажрыйба. Горелкин бир тилке кагазды жалынга кармайт – ал тез эле күйүп кетти. Андан кийин жалынга кебезди кармады – ал заматта жалындады, кездеменин өөнү да бат эле күйдү. Жыгач кагаз менен кебезге караганда жайыраак күйөт, толук күйүп кетет. Анан кыпчуур менен кыпчып, тыйынды отко кармайт – ал күйбөйт, бирок абдан ысып кетет (стандагы сууга салганда чырылдайт).

Тыянак: баарынын ылдам кебез, кагаз жана кездеме күйөт. Жыгач дагы күйөт. Металл предметтер күйбөйт, бирок өтө ысып кеткенде коркунучтуу (аларга тийсе, катуу күйүп калууга болот).

Горелкин: – Балдар, карагылачы менен колумда кичинекей шар бар. Мен аны кокустан эле алган жокмун. Мурда өрт чыкканда темирлерди уруштуруп, коңгуроо кагып же асманга аба шарын учуруп кабарлашкан.

Азыр биз «Эгер өрт чыкса» деген оюнду ойнойбуз.

Оюндун жүрүшү: балдар тегерек тартып турушат. Горелкиндин колунда кызыл аба шары бар. Оюнчу ыр сабынын акыркы сөзүн айтып, шарды башка балага тез берүүгө тийиш.

(Балдар ар бир табышмактын акыркы ыргагы айтылгандан кийин ырааттуу түрдө шарды бири бирне беришет).

Учурларда мурдагы,
Эгер чыкса өрт деген
Асманга учкан кызыл шар
Өрт өчүрүү керек деп
Кабар берчү баарына.

Бир, эки, үч, төрт,
Кимдикинде чыкты (өрт)?
Кайдан чыкты түтүн көп,
Ким жатты эле (үтүктөп)?
Кызыл учкун жылт этти,
Ширеңкени ким (жакты)?
Стол, шкаф күйүп кетти заматта
Кир кургатты ким (газга)?
Чөптөр күйдү жалындап,
Ким жакты эле (жалбырак)?
Ким ыргытты от жакка
Тааныш эмес (нерсени)?
Эстеп калсын жаран ар бир

Бул номурду – (101).
Түтүн көрсөң токтобой,
Өрт өчүргүч (чакыргын).

Горелкин: – Эми биз экинчи тажрыйбаны жүргүзөбүз жана отту эмне менен өчүрүүгө болорун билебиз.

2-тажрыйба. Горелкин төрт фарфор чашкага спирт куюп күйгүзөт. Биринчисине боёлгон суу, экинчисине таттуу суу куят, үчүнчүсүнө кум салат, төртүнчүсүн кездеме менен жабат. Бардык чашкалардагы от өчөт. Горелкин балдардын көңүлүн бөлмө өсүмдүктөрүнө бурат, балдарга кум жок болсо, гүл өскөн идиштеги топуракты колдонууга болорун түшүндүрөт.

Тыянак: отту өчүрүүчүн ар кандай сууну, кумду (топуракты) жана калың кездемени колдонууга болорун тажрыйба көрсөттү.

Горелкин: Өрт учурундагы жүрүм-турумдун кандай эрежелерин билесиңер? (Балдар плакаттагы сүрөттөргө түшүндүрмө берет).

Балдар, айткылачы, биздин бала бакчада өрт чыкса өчүрүү үчүн эмнелер бар?

Горелкин: Эми «Суроо – жооп» ойнун ойнойбуз. Мен суроо берем, а силер унчукпай калышыңар керек же хор менен «Бул мен, бул мен, булардын баары менен досторум» деп жооп берип, алакан чабышыңар керек.

- 1) Ким түтүндүн жытын сезсе, өрт жөнүндө кабарлайт?
- 2) Силерден ким түтүн көрсө: «Өрт! Күйүп жатат!» деп кыйкырат?
- 3) Силерден ким эртен менен, түштө, кечинде от менен ойнойт?
- 4) Ким өзү от жакпайт, башкаларга да уруксат бербейт?
- 5) Ким үйүндө кичинекей карындашына ширеңке бербей, катып коёт?

Дагы бир нече суроо: Өрт чыкса кайсы номурга телефон чалуу керек?

Өрттү ким өчүрөт? Өрт өчүргүч кандай болууга тийиш? Өрт өчүргүч кандай кийим кийинет? Өрт өчүргүч отту эмне менен өчүрөт? Эгер өрт токой тилкесинде чыксачы?

Горелкин: От каардуу душман эле эмес, мыкты дос да боло алат. Альбомуңарга өрт адамдын досу болгон мисалдардын сүрөттөрүн тарткыла!

Тема: «Жөө жүргөндөргө»

Милдеттери:

- Экскурсияда, сейилдөөдө, аңгенмелешүүнүн убагында алынган жол кыймылынын эрежелери боюнча билимдерин бышыктоо.
- Аларды сактоого үйрөтүү; тартиптүүлүккө жана өзүнүн жана айланасындагылардын коопсуздугу үчүн жоопкерчиликке тарбиялоо.
- Жол кыймылынын эрежелеринн үйрөнүү боюнча сабактарга кызыгуусун пайда кылуу.

Материалдар: ойдон чыгарылган автобуска билеттер, «МЕН, СЕН, БИЗ – ЖӨӨ ЖҮРГҮНЧҮЛӨРБҮЗ» төш белгилери, белги берүүчү – кызыл, сары, жашыл желектер.

Сабактын жүрүшү:

Тарбиячы: Балдар бүгүн баары өзгөчө болот. Мен ЖКЭшка боломун. ЖКЭшка – бул жолдогу мээримдүү сыйкырчы. ЖКЭшка жөө адамдарга жана айдоочуларга жардам берет Бүгүн мен силерге Светофория өлкөсүнө барууну сунуш кылам. (Балдар билет алышып, ойдон чыгарылган автобуска түшүштү).

Силер кандай транспорт каражаттарын билесиңер? (Балдардын жооптору).

Эми менен табышмактарымды тапкыла:

Тызылдап, ызылдап, сүйлөнүп бараса

Троллейбустар калды караандабай (Мотоцикл).

Таң эртең чөптөн шүүдүрүм кете элек,

Жолдо баратат эки бут, эки дөңгөлөк.

Табышмактын жообу бар, (Велосипед) деген ал.

Такыр билбей учканды, көчө менен чуркаган

Бул коңуздун көзүндө күйө турган оту бар.

Дөңгөлөгүн, моторун чуркасын деп катуураак

Берген ага энчилеп завод деген атасы (Автомобиль)

Болобу жамгырда төрт дөңгөлөк,

Билсең айтчы, бул не деген керемет? (Көчө жуугуч машина).

Кызыл (көк) үй керемет, айланта айнек терезе,

Резина өтүкчөн, бензин экен ичкени (Автобус).

Үстүнөн тынбай бир мүнөт өтүп турат машина,

Күн-түнү өчпөйт жарыгы, кааласаң бар дүкөнү,

Барып калсаң ысыкта эс аласың салкында (Жер алдындагы өткөөл).

Көчөдө турат бир укмуш, башында үч көзү бар,

Жалгыз буту кадалган такыр жылбайт ордунан,

Жашыл көзүн күйгүзсө, өт дегени көчөдөн (Светофор)

ЖКЭшка: Табышмактарды таптык. Светофория өлкөсүнө келдик. А мына бул өлкөнүн ээси Светофор Светофорович! (Светофор бала чыгат).

– Саламатсызбы, биз сиздин чыныгы жөө жүргүнчү болуш үчүн жана светофордун кантип иштегенин билиш үчүн сиздин өлкөгө келдик.

Светофор:

Жардам берип балдарга, жыл бою турам жолдордо,

Баары коркпой өтсүн деп белги берем.

Шашпа, досум, адагенде кызыл түстү күйгүздүм,

Өтүш үчүн эч коркпой, жашыл түстү күткүнүң.

Эми сенин жолуңа сары түстү жандырдым,
Дагы деле шашылбай, чыдай тургун бир паска.
Мына алдындан жанды жашыл түс – эми сага тоскоол жок.
Колдон алып досуңду, солго, оңго карагын,
Эч коркпостон сен эми, өткүн жолдон, карагым!

ЖКЭшка: Светофория өлкөсүнүн жашоочулары абдан көп, алар: жөө адамдар, айдоочулар жана бара Светофордун сигналдарына баш ийишет, антпесе өлкөдө тартипсиздик болот. Светофор Светофоровичке тартипти сактоодо жол белгилери жана МАИде кызмат кылган адамдар жардам беришет. А мына инспектор-постовой, милиционер-регулировщик, алар бардыгы жол кыймылынын эрежелерин сакташын көзөмөлдөйт. (Постовой чыгат).

Постовой: Балдар, силер жол кыймылынын эрежелерин билесиңерби?

Менин суроолорума жооп берип көргүлөчү:

- 1) Үйдөн көчөгө чыкканда силер ким болосуңар? – Жөө жүргүнчүлөр.
- 2) Жөө адамдар кайсы жол менен жүрүүгө тийиш? – Жан жол (тротуар) менен.
- 3) Жолдун машина өтүүчү бөлүгүн кайдан кесип өтүүгө болот? – Жолдогу, жер алдындагы жана жердин үстүдөгү жөө адамдар үчүн өткөөлдөрдөн.
- 4) Светофордун кандай түсү күйгөндө жолдон өтүүгө болот? – Жашыл түсү күйгөндө гана.

Эми силер жолдон өткөндө кандай этият болоруңарды мен азыр текшерип көрөм. (Постовой балдарга «Кызыл, сары, жашыл» оюнун ойноону сунуш кылат. Бул үчүн постовой белги берүүчү желекчелерди – жашылын, сарысын, кызылын көтөрөт. Жашыл желекчени көтөргөндө бардык балдар залда чогуу басышат, сары желекте бир орунда кыймылдап турушат, кызыл желекте токтоп турушат).

Светофор: Балдар, менин жардамчыларым – жол белгилери, азыр силерге жол белгилери жөнүндө ырларды айтып беришет.

ЖКЭ жөнүндөгү ырлар.

Постовой: Балдар, кана айткылачы, силер жолдон кантип өтөсүңөр?

Балдардын жооптору: Чоң кишинин колун кармайбыз, жолдун жанына токтоп, карайбыз, эгер светофордун жашыл жарыгы күйсө жана машина жок болсо, анда жолдон өтүүгө болот.

(Постовой, Светофор Светофорович, ЖКЭшка балдарды мактап, аларга – «МЕН, СЕН, БИЗ – ЖӨӨ ЖҮРГҮНЧҮЛӨРБҮЗ» деген төш белгилерди тапшырат)

«Мы едем, едем, едем» деген ыр аткарылат.

ЖКЭшка: Светофория өлкөсү жөнүндө биз көп кызыктуу нерселерди билип алдык, эми автобуска отуралы да, бала бакчага кайталы.

Тема: «Бала – башкы жүргүнчү».

Милдеттери:

- Балдар менен жол кыймылынын эрежелерин бышыктоо.
- Достук мамилеге тарбиялоо, балдарда жолдоштук, өз ара жардамдашуу сезимдерин өнүктүрүү.

Материалдар: командаларды сыйлоо үчүн фантиктер, ар бир команда үчүн 3төн жол белгилери.

Сабактын жүрүшү:

Сабак оюн-мелдеш түрүндө өтөт. Балдар мурунтан бир нече командага бөлүнүшөт.

Тарбиячы: Саламатсыңарбы, достор! Урматтуу балдар, тарбиячылар жана меймандар! Бүгүн бизде чоң сабак жана кызыктуу күн. Биз өзүбүздүн көңүлдүү оюнубузду – жол кыймылынын эрежелери боюнча викторинаны баштайбыз. Келгиле, биздин оюндун каармандарын кол чабуу менен куттуктап коёлу. (Командалар чыгышат).

Тарбиячы: Мелдештин шарттарын көңүл коюп уккула: ар бир туура жооп үчүн катышуучулар фантиктерди алышат, фантиктерди баарынан көбүрөөк чогулткан команда жеңшке ээ болот. Бүгүн мага биздин оюнду алып барууга бардык балдардын досу жана жол кыймылынын эрежелерин баарынан кыйын билген – «Светофорик» жардам берет.

I. «Разминка»

Ар бир команда өзүн тааныштырат, команданын атын жана ураанын айтат.

II. «Суроо – жооп».

«Светофорик»: Кана балдар менин суроолорума жооп бергилечи:

1) Ким «жөө адам» болуп эсептелет? («Жөө адам» – бул унаага түшпөй, жөө жүргөн адам).

2) Ким «жүргүнчү» болуп эсептелет? («Жүргүнчү» – транспортко түшкөн адам, айдоочудан башка).

3) Жөө адамдар кайсы жер менен жүрүүгө тийиш?

4) Автомобилдер кайсы жер менен жүрүүгө тийиш?

5) Жолдун кесилиши деген эмне?

6) Көчөнү кайсы жерден жана кантип кесип өтүү керек?

7) Жолдун машина жүрүүчү бөлүгүндөгү жөө адамдар үчүн өтмөк кандай белгиленет?

8) Көчөдөгү кыймыл кантип жөнгө салынат?

9) Светофордун кандай сигналдарын билесиңер?

Дене тарбия мүнөтү – «Светофор» (көңүл бурууну текшерүү оюну)

Тарбиячы: Светофордун ар бир сигналы белгилүү бир кыймылды билгизет, балдар, силер сигналды көрөрүңөр менен ошол кыймылды аткаргыла (красный – унчукпайбыз, сары – шыбырайбыз, жашыл – кыйкырабыз).

III. «Сен жол белгилерин билесиңби?»

Ар бир командага 3төн жол белгиси берилет, акылдашып туруп, команда ал белгиге ат берүүгө тийиш.

Тарбиячы: - Балдар, светофор силер менен «Ооба же жок» деген оюнду ойногусу келет. Светофор силерге суроолорду берет, силер болсо «Ооба» же «жок» деп жооп бересиңер.

Светофор: Азыр шаарда абдан тез жүрүшөт. Көчөдө машиналар да көп. Силер жол кыймылынын эрежелерин билесиңерби?

Балдар: Ооба.

Светофор: Мына светофордо кызыл жарык күйдү. Жолдон өтүп кетсе болобу?

Балдар: Жок.

Светофор: Ал эми жашыл жарык күйсө өтүүгө болобу?

Балдар: Ооба.

Светофор: Жүргүнчү автобуска же троллейбуска түштү, жол кире төлөбөй турат.

Светофор: Ушундай кылууга болобу?

Балдар: Жок.

Светофор: Транспортко карыган байбиче түштү. Сен ага орун бошотуп бересиңби?

Балдар: Ооба.

Светофор: Азаматсыңар, балдар! Баарыңар туура жооп бердиңер!

IV. «Транспорттун түрлөрү».

Ар бир командага транспорт каражаты тууралуу табышмак берилет, көңүл коюп угуп, транспорттун түрүн атагыла.

Өзү жүрбөйт, жүгүрбөйт,
Кармабасаң жыгылат,
Педалын ишке киргизсең
Алып учуп зыпылдайт.
(Велосипед).

Төрт бутуна төрт резина өтүк кийген бир балбан,
Пианинону дүкөндөн түз эле үйгө алып келди
(Жүк ташуучу машина).

Көчөдө үй баратат,
Баарын ишке жеткирет,
Буттары тооктукундай эмес,
Резина өтүк кийгени.
(Автобус).

Узун мойнумду ары-бери бурамын –
Жүктү илип аламын.
Көрсөткөн жерге коёмун,
Адамга кызмат кыламын
(Көтөргүч кран).

Эй, жолдо турбагыла!
Машина шашып баратат.
Ал не шашат мынчалык?
Эмнеге деген кандай?
Өрт өчүрүүгө!
(Өрт өчүрүүчү машина).

Тарбиячы: Балдар, ушуну менен биздин сабак аяктады. Силер баарыңар транспорттордун түрлөрүн жана жол кыймылынын эрежелерин жакшы билет экенсиңер. Аларды көчөдө жүргөнүңөрдө колдоносуңар деп ишенем.

Светофорик:

- Азаматсыңар, балдар!

Мыкты билериңерди көрсөттүңөр!

Калтырган жоксуңар

Эрежелерди эң маанилүү!

Эгерде, эрежелерди ушул айткан

Сактасаңар так жана дайыма.

Үйгө барчу жолуңар коопсуз болот

Оюндун жыйынтыгы чыгарылат жана командалар сыйланат.

Тема: «Эмне үчүнчүлөр» өлкөсүнө саякат»

Милдеттери:

- Балдарга жолдо туура жүрүү (жөө жана транспортто) канчалык маанилүү экендиги жөнүндө түшүнүк берүү.
- Жол белгилерин – «жөө адамдар үчүн өтмөк», светофор билүүсүн бышыктоо.
- Өзүнүн билгендерин досторуна жана жакындарына үйрөтүүнү каалоого тарбиялоо.

Алдын ала аткарылуучу иш: шаар, айыл ичине экскурсия жасалат, анын жүрүшүндө балдар светофорлорду, жол белгилерин карап көрүшөт.

Материалдар: Кара түстөгү барак кагаздар жана ак түстөгү барактын тилкелери, үйлөрдүн, бактардын макеттери, кубиктер, рулдар, эмблемалар.

Сабактын жүрүшү:

Тарбиячы: Бүгүн биз силер менен кызыктуу саякатка чыгабыз. (Ушул учурда келип калган Куйручук эшик чертет).

Куйручук: Мени кошуп алгылачы, мен дагы саякаттаганды жакшы көрөм.

Тарбиячы: Саякатташ үчүн жолдогу жана транспорттогу жүрүм-турум эрежелерин билүү керек.

Куйручук: Мен, албетте, эрежелерди үйрөнгөн жокмун, бирок тил алчаак болууга убада берем.

Тарбиячы: Анда отур, балдардын айткандарын ук. Саякаттын алдында бизге силер транспорттун кандай түрлөрүн билериңерди эстөө зарыл?

Балдар: – Автомобиль, суу, темир жол, аба транспорттору.

Тарбиячы: Сен азыр эстеп кал, Куйручук – үйдөн көчөгө чыгарың менен, сен дароо жол кыймылынын катышуучусу болуп каласың. Балдар жол кыймылынын мындай катышуучусу кандай аталат?

Балдар: Эгер сен жолдо жөө баратсаң, анда сен жөө адамсың.

Тарбиячы (балдар менен бирге):

Жолдо аябай сак болгун,

Солго, оңго, карагын,

Чуркасаң кызыл жарыкка,

Ошол кооптуу баарынан.

Эгер сен автобуста, троллейбуста же автомобилде келатсаң, анда сен – жүргүнчүсүң.

Кандайдыр бир транспорт каражатын башкарган адамы айдоочу деп аташат.

Көчөдө көп жолдор, парктар, турак үйлөр бар.

Жол – транспорт жүрүүгө арналган жер. Анда бөлүүчү тилкелер менен бөлүнгөн машина жүрүүчү бир нече бөлүгү болот. Жоо адамдар үчүн тротуарлар бар.

Тротуар – менин жолум!

Жөө адамдар аз, көбүнө карабай

Жүрүш керек чоң жолдун

Дайым оң жагында.

Тарбиячы: – Куйручук, сен баарын эстеп калдыңбы?

К. – Мындан оңой эч нерсе жок. Коркпостон жолго чыгалы!

Тарбиячы: – Бүгүн биз сыйкырдуу килем-самолётко түшөбүз. (Бардык балдар жана Куйручук учуучу деп эсептелген килемге отурушат жана музыканын коштоосунда “учуп” жөнөшөт).

Тарбиячы: Биз «Эмне үчүнчүлөрдүн» көчөсүнө кондук. Бул жерде эмне бар?

Балдар: Үйлөр, машиналар, дүкөндөр.

Тарбиячы: Бул жерде эмне жетишпейт?

Балдар: Жолдор – машина жүрүүчү бөлүгү жана тротуар.

Тарбиячы: Машина жүрүүчү бөлүгү кандай болуш керек? Кененби же куушпу?

Балдар: Кенен.

Тарбиячы: Тротуарчы?

Балдар: Кууш.

Тарбиячы: Кара түстөгү чоң барактарды алабыз, жол салуу үчүн. Бул транспорт үчүн.

Айткылачы дагы эмнени сөзсүз жасаш керек?

Балдар: Жөө адамдар үчүн тротуар салыш керек (Жолдун эки четине эки ичке тилкени коюу керек – тротуар).

Тарбиячы: Карагылачы, балдар, Куйручук өз алдынча жолдон өтүүнү чечти. Анын эрежелерди сактайын деген ою такыр жок.

Балдар:

Сиз кайда? Токтоңуз, Куйручук!

Билет ар бир жөө адам:

Өтүш керек жолдордон

Атайын өтмөк аркылуу!

Куйручук:

Жаңылдыңар бул жолу,

Мен Куйручук эмесмин!

Бардык жерде жүрөмүн!

Каалагандай басамын,

Каалагандай турамын!

Тарбиячы: – Куйручук, аман-эсен, сак-саламат калайын десең, эч качан шашпа. Биз жолго белгилерди коё элекпиз. Балдарды ук.

Балдар: Жөө адамдарга жолдон өтүүгө уруксат берүүчү жерлер атайын белгилер менен белгиленет (белгини көрсөтүшөт).

Бул ушундай белги:

Жөө адамды сактайт,

Жолдон өткүн биз менен

Жолдун ушул жеринен.

(Жөө адамдар үчүн өтмөктү коёт).

Тарбиячы: – Эгер жөнгө салынбаган кесилиште жөө адамдар үчүн өтмөк жок болсо, анда жолду шашпай түптүз кесип өтүүгө жана жолдун эки тарбы тең жакшы көрүнгөн жерден гана өтүүгө уруксат берилет. Балдар Куйручукка кантип өтүү керек экенин айтып бергилечи, ал эрежени билбей эле жолдон өткөнү жатат.

Балдар: Токто!

Сол жакты кара, машина жо экенине ынан.

Жолдун ортосуна чейин жетип, оң жакты кара: машина келип калган жокпу. Эгер машина жок болсо, өтүр кет. Эгер машина бар болсо, жолдун ортосуна токтоп, өткөрүп жибер.

Тарбиячы: – Азаматсыңар, балдар. Куйручукка баарын туура түшүндүрдүңөр. Биздин жолдо дагы бир нерсе жетишпей турат го?

Балдар: Светофор! (Кубиктерден светофор курушат).

(МАИнин кызматкери пайда болот).

МАИнин кызматкери: Урматтуу, балдар, силердин саякатыңар коопсуз болсун үчүн жол кыймылынын эрежелерин дайыма эске тутуп жана аткарып жүрүү зарыл.

Тема: «Күнгө конокко барабыз»

Милдеттери:

- Балдардын дене бой жана психикалык бейпилдигин жана ден соолугун сактоого өбөлгө түзүү.
- Күндүн ар кандай касиеттери жана адамга тийгизген таасири (күнгө күйүү – загар, күйүп калүү, күн өтүү) менен тааныштыруу.
- Балдардын күндүн өзгөчөлүктөрү жана анын айлана-чөйрөгө жана адам турмушундагы ролу жөнүндөгү билимдерин кеңейтүү.

Материалдар: К. Чуковскийдин «Уурдалган күн» деген ырынын тексти, “Тез жардам” оюну үчүн материалдар.

Сабактын жүрүшү:

1-ЭТАП. К. ЧУКОВСКИЙДИН «УУРДАЛГАН КҮН» ДЕГЕН ЧЫГАРМАСЫ

БОЮНЧА АҢГЕМЕЛЕШҮҮ

Тарбиячы К. Чуковскийдин «Уурдалган Күн» деген чыгармасынан үзүндү окуйт.

Тарбиячы: Аңгемелешүү «Эгер күн жок болсо дүйнө кандай өзгөрөт эле?»

Балдардын жооптору: Айлана капкараңгы болмок. Өсүмдүктөр өсмөк эмес. Гүлдөр гүлдөмөк эмес. Суук болмок. Балдар, жаныбарлар чоңоймок эмес.

2-ЭТАП. «КҮН ЭС АЛАТ – КҮН ЖАРЫК КЫЛАТ ЖАНА ЖЫЛЫТАТ» ОЮНУ

Оюндун жүрүшү: «Күн эс алат» же «Күн жарык кылат жана жылытат» деген командалар боюнча балдар адамдардын, өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын аракеттерин туурашат. Тарбиячынын «Сен эмнени туурап жатасың?» деген суроосуна балдар, мисалы, мынлай жээп беришет: «Мен гүлмүн, күн эс алып жатканда желекчелеримди жаап аламын», «Мен мышыкмын, жатып алып уктайм же чычкандарды кармайм», «Мен төшөккө жатып, уктардын алдында жомок угам же телевизор көрөм», «Күн жарык кылганда жана жылытканда мен балдар менен бирге ойнойм, сууга түшөм, күнгө күйөм».

3-ЭТАП. КҮН АЧЫК ТИЙГЕН ЫСЫК КҮНДӨРДӨ ЖҮРҮМ-ТУРУМДУН ЭРЕЖЕЛЕРИ

Тарбиячы: Балдар, биздин тоолуу республикабызда күндүн ачык тийген күндүн тике түшкөн нурлары абдан коркунучтуу экенин билесиңерби – күндөн күйүк алуу же

күн өтүп кетүү мүмкүн!

Күндөн күйүү – күн нурунун узак убакыт таасир этүүсүнөн дененин терисинин жараланышы. Күйүктө тери кызарып, ооруйт, айрым жерлерде ыйлаакчалар пайда болушу ыктамал, дененин температурасы көтөрүлөт. Жаракат алган терини Күн катуу күйгүзөт.

Ал эми күн өтүү – күндүн тик тийген нурларынын таасир астында катуу ысуудан пайда болгон оорулуу оор абал. Күн өтүү көп учурда күн ысыкта күндүн тик тийген нурларында жылаңбаш – шляпа же панама кийбей жүргөндөн болот. Күн ысыкта тенттердин, бастырмалардын алдында, бактардан көлөкөсүндө, чарпаяларда ойноо керек.

Күн өткөндө баш айлануу, алы кетүү, баштын катуу ооруганы, көздүн караңгылаганы, температуранын көтөрүлгөнү байкалат.

Келгиле, кырсык болбосун үчүн күн ачык ысык мезгилдеги жүрүм-турум эрежелери менен таанышалы.

Күн өтүүдөгү эскертүү жана жүрүм-турум эрежелери:

- ысыкта күндүн тик тийген нурларынын алдында көпкө жүрбөө;
- шляпа же панама кийип, башты күндөн сактоо;
- тенттердин, бастырмалардын алдында, бактардан көлөкөсүндө, чарпаяларда ойноо;
- муздак сууну көп ичүү;
- күнгө жатып уктабоо;
- эгер кимдир бирөө өзүн начар сезсе – дүрбөлөңгө түшпөө, чоңдорду жардамга чакыруу.

Күндөн күйүүдөгү жүрүм-турум эрежелери:

- дүрбөлөңгө түшпөө;
- чоңдорду жардамга чакыруу;
- анча катуу эмес күйүктөрдө күйгөн жерди суунун агымы менен муздатуу же идиштеги муздак сууга салуу;
- күйгөн жерди муздак сууга сууланган таза чүпүрөк менен жабуу;
- ыйлаакчаларды тешпөө, кесип, сыйрып салбоо;
- күйгөн жерди вазелин же май менен майлабоо;
- чоңдор менен бирдикте тез жардам чакыруу.

4-ЭТАП. «ТЕЗ ЖАРДАМ» ОЮНУ

Бул этаптын жүрүшүндө «күндөн күйүү» жана «күн өтүү» кырдаалдары ойнолот.

Оюндун жүрүшү: Балдар күндөн күйүүдөгү жана күн өтүүдөгү жүрүм-турум эрежелерин сактоо менен, жабырлануучулардын, алардын досторунун жана дарыгерлердин ролун аткарышат.

Тема: «Көчөдөгү жана үйдөгү коркунучтар»

Милдеттери:

- Баланы чоочун адамдар менен баарлашууда эмне коркунучтуу болорун түшүнүүгө үйрөтүү.
- Көчөдө жана үйдө коопсуз жүрүм-турум эрежелерин аткаруу көндүмдөрүнө машыктыруу

Материалдар: барак кагаздар жана карандаштар (фломастерлер, маркерлер), квартиранын эшигин катары түшүнүлүүчү тосмо.

Сабактын жүрүшү:

Балдар үч командага бөлүнүшөт.

Тарбиячы: Балдар биздин айланабызда жашы жана жаман адамдар бар. Жаман адамдар силерге көчөдө жолугуп калышы мүмкүн. Жагымсыз иштерге дуушар болуп калбас үчүн белгилүү эрежелерди сактоо зарыл. Кандай? Азыр билебиз?

3 баланы чакырат (ар бир командадан бирден, ар бири өзүнүн плакатын тартууга тийиш).

1-плакат: «Чоочун киши балага конфет берип жатат».

2-плакат: «Чоочун киши машинага түшүүнү сунуш кылып жатат».

3-плакат: «Чоочун киши лифттин жанында».

Тарбиячы: Сүрөттөрдө эмне тартылган айткыл жана жооп бергиле, бул сүрөттөрдүн сюжетинде кандай коркунучтар бар. Мыкты жооп үчүн сыйлык берилет.

Тарбиячы: Азыр балдар айткандарды эстеп калууга тийишсиңер.

3 бала чыгат (ар бир командадан бирден).

1-бала:

Унутпагыла, балдар,

Уктатыш үчүн бөбөктү,

Кара ниет кылмышкер,

«Фанта» берет ичкенге.

2-бала:

Эң бир таттуу конфетте

Уктатуучу жазгырып,

Катылып жатат таблетка.

3-бала:

Толтура наклейка берет,

Сагызы да бар ууланган.

Мындай нерсе көп зыян

Сага алып келерин

Унутпагын эч качан.

Тарбиячы: Жомоктордон силер билесиңер, кара ниеттер кантип алдоонун миң бир жолун билет. Турмушта да андай кылмышкерлер алардан кем калышпайт! Төмөндөгүдөй окуяларга дуушар болсоңор эмне кыласыңар:

1-командага суроо: Эгер көчөдө кимдир бирөө сенин артыңдан келатса же чуркап келатса, үйгө чейин алыс болсо?

Жооп: Кыйкырып жардамга чакыруу, адамдар көп жерге, дүкөнгө, аялдамага чуркоо!

2-командага суроо: Чоочун чоң киши күчтөп алып кетмек болсо, эмне кылуу керек экенин айткыла!

Жооп: Каршылык көрсөтүү, катуу кыйкыруу, жардамга чакыруу (Балдар муну кантип аткара тургандыктарын крсөтүп берүүгө тийиш).

3-командага суроо: Мээримдүү чоочун эжеке менен кайсы машинага түшкөнгө макул болот элең: «Жигули», «Ауди», «Мерседес». (Туура жооп: Эч кандай!)

Тарбиячы: Эстеп калгыла:

Ар бир бала акылдуу,

Билиш керек ар дайым:

Чакырса сууга түшөнгө,

Тартыл десе киного,

Берем десе конфет көп,

Жооп бергин чечкиндүү –

Жок жана дагы жок!

Белек кылып өзүңө

Берем десе маймылды,

Же капчык толо акчаны,

Же циркке белетти

Жооп бергин чечкиндүү –

Жок жана дагы жок!

Айды алып берем десе,

Пилге мингизмек болсо,

Баарына бар жалгыз жооп

Жок жана дагы жок!

Азаматтар!

Тарбиячы: Азыр спорттук конкурс «Кылмышкерден кач»!

Коркунучтуу жолду ар бир команда тез жана туура өтүүгө тийиш. (Тоскоолдуктары бар жолду күн мурунтан даярдап коюу зарыл).

Тарбиячы: Азыр ар бир команда «Силер кандай кыласыңар, эгер:» деген тема боюнча суроолорго жооп берүүгө тийиш:

1) Үйдө өрт башталса?

2) Эгер чоочун кемпир үйүңө алпарып суу берчи деп суранды, үйдө болсо эч ким жок?

3) Чоочун кимдир бирөө силердин эшикти ачууга аракеттенип жатат?

Тарбиячы: Эми жыйынтык чыгаралы! Турмушта коркунучтуу предметтер эле эмес, коркунучтуу адамдар да кездешет. Аларды кылмышкерлер деп аташат. Алар квартираны тоноп кетиши, адамды уурдап кетиши, атүгүл өлтүрүп коюшу да мүмкүн. Силер чоочун киши менен өзүңөрдү кандай алып жүрөрүңөрдү көрөлүчү.

Ар түрдүү командалардан 3 баланы чыгарат.

Бөлмөнүн ортосуна тосмо (ширма) коюлат. Тосмонун артында атайын кийинип алышкан чоң кишилер бар. Алар милиционер, дарыгер, мээримдүү кемпир болуп алышкан, алар чыныгы эмес, жалган экени бай калып турат: пистолеттерин, мүшөктөрүн ж. б. аркасына катышат. Тосмо – бул квартиранын эшиги, өйдө жагы көзчө, андан милиционердин, дарыгердин, кемпирдин баштары гана көрүнөт. Ар бир балага каармандардын бири үйгө киргизүүсүн суранып кайрылат.

Тарбиячы: Сен үйдө жалгызсың дейли. Эшикти чырылдатып жатышат. Сен эмне кыласың, дароо ачасыңбы же көзчөдөн карайсыңбы?

Бала көзчөдөн карайт, чоочун адам менен сүйлөшөт. Үч бала тең өз жоопторун бергенден кийин чоңдор тосмодон чыгышат.

Кырдаалдар ойнолуп бүткөндөн кийин баары бирге (тарбиячы, балдар кейипкерлер) кандай аракет кылыш кенрек экендиги жөнүндө талкуулашат. Тарбиячы балдарды угууну сунуш кылат.

Эгер байке чоочун болсо,

Аны үйгө киргизбе.

Апаң кетсе жумушка,

Чоочун эжеге эшик ачпа.

Кылмышкер абдан куу болот,

Монтёрмун кеп айтат,

Же келди дейт почточу.

Турмушта болот ушундай

Эшик ачсаң унчукпай!

Тоноп кетет кокустан,

Уурдайт балким өзүңдү.

Чоочундарга ишенбей,

Бекем жапкын эшикти.

Тарбиячы: Эми мен ар бир командага суроолорду беремин. Акылдашып жооп бергиле.

1-командага суроо: Эгер чоочун киши силердин эшикти ачууга аракеттенип жатса, сен эмне кыласың?

Жооп: Милицияга телефон чалуу.

Тарбиячы: Балдар эстеп калгыла:

Кимдир бирөө кирмек болсо үйүңө,

Тезинен чал телефон 102 деген номурга.

102 – бул эмне болгон кызмат?

Милиция!

Тарбиячы: 2-командага суроо:

Эгер үйдө телефон жок болсо, кимдир бирөө эшикти ачууга аракеттенип жатса, сен эмне кыласың? (Бала терезеден же балкондон кантип катуу кыйкырып жатканын көрсөтүүгө тийиш).

3-командага суроо:

Сен үйдө жалгызсың. Телефон шыңгырады: “Саламатсызбы! Мен кайда түшүп калдым, Бул кимдин квартирасы? Сенин атың ким? Үйдө жалгызсыңбы?” Сен кандай жооп бересиң? (Туура жоопту ойлонгула).

Жооп: Чоочун адамдарга биз мындай суроолого жооп бербейбиз!

Тарбиячы: Конкурстарда силер коопсуздук эрежелерин жакшы билериңерди көрсөттүңөр, бирок эстеп койгула: аларды билип эле жөн болбостон, сөзсүз аткаруу керек. Бардык балдар жакшы катышышты. Достук жеңди! Эми сюрприз – сый тамак-ка отургула!

ГЛОССАРИЙ

Коопсуздук – кимдир бирөөгө, кандайдыр бир нерсеге коркунуч келбей турган абал.

Кооптуулук – коркунучтун, ийгиликсиздиктин мүмкүндүгү. Башка сөз менен айтканда келип чыгышы мүмкүн болгон, бирок сөзсүз болууга тийиш эмес жагымсыз көрүнүш (кубулуш).

Кырсыктар – жергиликтүү жамааттардын жана коомдордун жашоо-тиричилигин олуттуу бузуучу, калктын арасында өлүмгө учуроонун, ошондой эле кеңири материалдык, экономикалык же экологиялык зыян келтирүүнүн себепчиси болуп саналган, жамаат жана коомдун аны жеңүү жөндөмдүүлүгүнөн ашып түшкөн окуя.

Кырсыктардын кооптуулугу – көрсөтүлгөн кандайдыр бир убакыттын ичинде келечекте белгилүү бир жамаат же коом дуушар болушу мүмкүн болгон кырсыктардын натыйжасында болуучу потенциалдуу жоготуулар – адамдардын өлүмгө учурашы, ден соолуктун, жашоо булактарынын начарлашы, мүлктөргө жана коомдук кызматтарга зыян келтирилиши.

Кырсыктардын кооптуулугун төмөндөтүү – кырсыктардын себептик факторлорун анализдөөгө жана көзөмөлдөө, анын ичинде коркунучтарга дуушар болууну азайтууга, калктын жана мүлктүн жабырлануучулугун төмөндөтүүгө, жер ресурстарын жана айлана-чөйрөнү туура башкарууга жана жагымсыз окуяларга даяр болуучулукту жогорулатууга багытталган системалуу иштер аркылуу кырсыктардын кооптуулугун төмөндөтүү боюнча концепция жана практикалык аракеттер.

МБУ (ДОО) – мектепке чейинки билим берүү уюму.

Өзгөчө кырдаал (ӨК) – белгилүү бир аймакта адамдардын жашоосунун жана ишмердигинин нормалдуу шарттары бузулган, алардын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туулган, чарбачылыкка жана айланадагы жаратылыш чөйрөсүнө зыян келтирилген абал.

Өзгөчө кырдаалдардагы коопсуздук – инсандын, коомдун, өлкөнүн аймагынын жана инфраструктурасынын кызыкчылыктарынын тынчтык жана согуш абалдарында өзгөчө кырдаалдардын таасиринин натыйжасында келип чыгуучу коркунучтардан корголгон, калктын жашоосунун нормалдуу шарттары жана өндүрүш объектилеринин иштеши камсыз кылынган абалы.

Өзгөчө кырдаал зонасы - өзгөчө кырдаал келип чыккан аймак.

Социалдык ӨК – тааныш эмес адамдардын зордук, зомбулуктуу жүрүм-туруму менен менен коркунучтуу контакттын натыйжасы.

Табигый коркунуч – адамдарды өлүмгө, майыптыкка учуратуучу же ден соолукка башка залал келтирүүчү, мүлккө зыян кылуучу, жашоо каражаттарын жана кызмат көрсөтүүлөрдү жок кылуучу, социалдык жана экономикалык доо кетүүлөргө алып келүүчү же айлана-чөйрөгө зыян келтирүүчү табигый процесс же кубулуш.

Табигый кырсыктар (табигый ӨК) – бул жаратылыштын айлана-чөйрөгө терс таасир тийгизүү менен адамдардын нормалдуу жашоо-тиричилигин бузуучу коркунучтуу кубулуштары.

Техногендик (ӨК) – жаратылыш факторлорунун, анын ичинде табигый кырсыктардын таасирлеринин натыйжасы.

Техногендик коркунуч – технологиялык же өнөр жайлык шарттардын, анын ичинде авариялардын, коркунучтуу өндүрүш процесстеринин, инфраструктуранынын бузулушунун же адамдардын белгилүү бир ишмердигинин натыйжасында келип чыгып, адамдарды өлүмгө, майыптыкка учуратуучу же ден соолукка башка залал келтирүүчү, мүлккө зыян кылуучу, айлана-чөйрөгө зыян келтирүүчү коркунуч.